

PÍSANIE TOPOGRAFICKÝCH NÁZVOV.

Atlas Českej akademie a stanovisko dr. Vážneho.

I.

Čitatelia Slovenskej reči budú sa hádam ešte pamätať na články a na diskusiu dvoch našich prispievateľov profesorov dr. J. Martinku a P. Florka, vedenú na stĺpoch tohto časopisu v označenom predmete s dr. V. Vážným. Vážný namiesto vecných argumentov uchýlil sa k upodozrievaniam, označujúc autorov za obdivovateľov Czamblových, ktorí pokračujú v ňom v jeho ideológii a politických tendenciách hungarizmu.

Dnes, keď autori článkov a úvah v Slovenskej reči a navrhovatelia *oficiálneho* písania miestnych mien vydaním veľkého úradného Atlasu republiky Československej majú úplne potvrdenú správnosť svojich náhľadov, za potrebné pokladáme v krátkosti resumovať celú diskusiu s konštatovaním „pravdivosti“ stanoviska dr. V. Vážneho.

V I. ročníku Slovenskej reči na str. 73—76 uverejnil dr. J. Martinka článok „Cudzie miestne mená v slovenčine“, kde poukázal na niektoré nesprávnosti pri označovaní a písaní najmä cudzích miest v našej literatúre.

Potom prof. P. Florek v II. ročníku na str. 19—26 pod názvom „Topografické názvy v slovenčine“ dôkladne prebral celý systém zemepisného názvoslovia nielen pre ČSR, ale i pre Európu a ostatné zemeďiely a podal *presný návrh pre názvoslovie slovenské*, aby sa urobil koniec doterajšiemu bezradnému stavu. Svoj návrh na riešenie týchto problémov Florek predniesol i na sjazde čl. zemeďiscov v Bratislave, kde jeho vývody vzbudili veľkú pozornosť, ale i protiakciu odporcov, najmä dr. Vážneho. Prof. Florek v svojom návrhu pri ustaľovaní písania cudzích mien a názvov v slovenčine vychodí zo *zásady úplného rešpektovania oficiálnych názvov* toho-

ktorého štátu a národa. Potom skúma ťažkosti pri aplikovaní tejto zásady v cudzine a podáva súčasne návrhy na ich rozriešenie. Sú to ťažkosti s prepisovaním úradných názvov *nelatinskej* ortografie, písaných pôvodne na pr. azbukou alebo východnými abecedami, arabskou, gréckou, hebrejskou, indickou, čínskou, japonskou, perskou atď. Ďalej poukazuje na otázku názvov z oblasti starých kultúr, Macedonie, Trácie a i., majúcich dnes úradnú nomenklatúru tureckú, teda odlišnú od názvov starogréckych. (*Smyrna-Izmir, Rodosto-Tekirdag* atď.) Protisovietske stanovisko zaujíma Florek pri písaní názvov v SSSR. Navrhuje nové sovietske názvy (Leningrad, Stalingrad a i.) písať len v zátvorke pod označením bývalým, keďže sú zavedené len *režimom*, a nie zmenou politickej nadvlády krajiny a národa. Problém názvov medzinárodných *riek* odporúča riešiť tak, aby sa rieka označovala vždy oficiálnym názvom toho národa, štátu, ktorého územím tečie.

Konečne preberá boľavú otázku našich zemepisných učebníc so stránky názvoslovnej. Rieši otázku, ako písať zemepisné názvy v češtine udomácnelé, ale v slovenčine neznáme. Sú to názvy typu *Krešák, Řezno, Brunšvik, Inšpruk, Hířberk* a mnohé iné.

Aplikovanie zásady oficiálnych názvov a zásada parity, resp. reciprocity vyžaduje i v slovenčine upustiť — podľa Florka — od úzu bývalých uhorských alebo poslovenčených maďarských mien, ako *Miškovec, Jedlovo, Jager, Kysek, Uh. St. Hradý* atď. Potom si plným právom môžeme žiadať, aby nám ani Maďari nepísali *Pozsony, Nagyszombat, Zsolna, Kassa* a i.

Čo sa týka miestnych názvov *českých a slovenských* v Republike, stojí autor návrhu na zásade *vzájomnej parity*, t. j. aby sa české miestne mená i v slovenčine písali oficiálne po česky (*Olomouc, Přerov, Chřiby*), ale práve tak slovenské názvy v češtine správne po slovensky, a nie *Báňská Bystřice, Pišťany, Vrútky, Zvoleň* a pod. Tak bola Florkova prednáška i uverejnená v Sborníku II. sjezdu čsl. geografů v Bratislavě 1933 (str. 41—44).

Dr. Vážný už na kongrese prečítal akési „prohlášení“, kde okrem iného žiada (on, ktorý je nie ani zemepiscom, a nebol ani členom kongresu!) „ať platí... pro ostatní svět terminologie světová, jak se ustálila či ustaluje ji mezinárodní tradice v geografické úpravě, odpovídající našim jazykům, s případnými vedlejšími udomácnělymi názvy, jak se vyvinuly naší kulturní a literární tradicí“. (Sborník II. sjezdu... str. 45.) Je to vlastne pôvabne opísaný dnešný nemožný stav, za ktorý Vážný horlí. To nebolo dosť. Dr. Vážný pokúsil sa

i na stĺpcoch Bratislavy (roč. 1933, č. 4—5) ideove znehodnotiť snahu dvoch slovenských profesorov, keď v svojej „Úvahe nad Slovenskou rečou“, a pre väčšiu slávu i v Slovenskom deníku (č. 133 z 13. júna 1934), zakukleným spôsobom zaútočil proti národnej cti oboch autorov. Vážný ako neodborník bez toho, aby sa podstatou návrhu zaoberal, vyčítal Martinkovi a Florkovi, že pokračujú v ideológii Czamblovej, že nerešpektujú tradíciu československú v terminológii a konečne, pokladajúc slovenské názvoslovie za zbytočné, horlí za prevzatie českého.

Obaja autori odpovedali Vážnemu; dr. Martinka v 1. čísle a Florek v 4. čísle III. ročníka nášho časopisu. P. Florek v dlhšej štúdii „O vývine a povahe slovenskej terminologie vedeckej, najmä zemepisnej“ dokázal, že samostatné vedecké názvoslovie slovenské začali tvoriť už tvorcovia spisovnej slovenčiny v rokoch 50—60. predošlého storočia, že Czambel nepracoval v slovenskom názvosloví, teda nemôže mať ani nasledovníkov, a konečne autor odborne obhajuje zásadu *oficiálneho písania názvov* ako základ svojho návrhu. Na výčitku, že sa separuje od terminologie českej, Florek v spomenutej úvahe odpovedá Vážnemu: „Nech česká zemepisná veda prijme zásadu *úradného písania mien*... tak vôbec *nebude rozdielu medzi českou a slovenskou terminológiou*, aspoň pri písaní miestnych a pomiestnych mien — nie.“

Zatým dr. V. Vážný umlkol a keby nebol vtedy — musel by sa umlčať teraz.

II.

Koncom roku 1935 vyšiel reprezentačný *Atlas republiky Československej — Atlas de la République Tchécoslovaque*. Vydala ho Česká akademie s podporou ministerstva zahraničných vecí nákladom Orbisu v Prahe. Hlavným redaktorom je dr. Jar. Pantoflíček, profesor Českej techniky, a redakčnú radu tvoria vysokoškolskí profesori, viceprezident Štatistického úradu, riaditeľ Technického muzea v Prahe. V predmluve redakcie sa hovorí, že Atlas vychodí pod egidou Českej akademie a „už to zaručuje jeho vedecký ráz a prísnou objektivitu“. Obsahuje 55 máp z každého odvetvia zemepisu ČSR, okrem toho je tam mapa Europy a mapa historického vývinu nášho štátu. Úvodné slová k nemu napísal sám dr. E. Beneš, okrem neho dr. K. Krofta a reprezentanti českej zemepisnej vedy.

Nás tento úradný a reprezentačný atlas zaujíma predovšetkým so stránky názvoslovnej, t. j. akú zásadu sleduje pri ozna-

čovaní miest, vrchov, riek atď., o čo sa viedla diskusia medzi Vážnym a spomenutými dvoma slovenskými profesormi. Atlas a jeho vydavateľka, Česká akademie, bude hádam i pre p. dr. Vážneho tribunál — rozhodujúci.

1. Všimnime si predovšetkým mapy historickej a ostatných máp zemepisných. Atlas v názvosloví tu robí *zásadný rozdiel*: na mape historickej užíva názvoslovie české, z histórie známe, a na mapách zemepisných zasa názvov oficiálnych. Doslovne tak, ako navrhuje P. Florek, keď píše: „Dôsledným aplikovaním zásady oficiálneho prepisu mien vzniknú mapy *dvojakého* názvoslovia o týchže oblastiach a mestách: historické, s názvoslovím už vžitým, z histórie známym, a mapy zemepisné s názvoslovím dnes oficiálnym.“ (Slov. reč II, č. 1.) „To je práve rozdiel — píše v svojej replike Vážnemu — medzi mapou *zemepísanou* a mapou *historickou*, čo si Vážný vôbec neuvedomuje.“ (Slov. reč III, str. 103.)

2. Skúmajme ďalej *mapy Európy*. Sú tam až dve. Názvoslovie okolitých i ostatných štátov v Atlase je takéto: v Nemecku: Leipzig, Dresden, München, Braunschweig, Breslau, Nürnberg, Mannheim atď.; v Rakúsku: Wien, Graz, Linz a i.; v Maďarsku: Győr, Pécs, Miskolc, Vác, Esztergom, Székesfehérvár atď.; v Rumunsku: București, Oradea Mare, Timișoara, Cluj; v Poľsku: Warszawa, Kraków, Lwów a i.; v ostatnej Európe: Roma, Paris, Bruxelles, Beograd, Athènes, Genova, Kopenhagen, Genève, Lisboa, Danzig a iné. *Iricky* všetky sú označované domácimi *úradnými* názvami.

Slovom, konštatujeme, že Atlas v svojom názvosloví v európskych štátoch akceptoval úplne *zásadu oficiálneho písania mien*, ktorú navrhujú Martinka a Florek. O nej píše Florek, že je to „zásada prísne vedecká, spravodlivá a dnešnému stavu, ktorý *zemepisná* mapa má predstavovať, jedine vyhovujúca“. (Slov. reč III, str. 103.) „Je to zásada budúcnosti — pokračuje ďalej — a my Slováci, keď si tvoríme terminológiu topografickú, nepokračovali by sme logicky, keby sme si ju nepoložili na túto trvalú, správnu a každému národu prijateľnú zásadu.“ (Str. 102.) Označovanie riek najmä medzinárodných v Atlase *doslovne* sa shoduje s návrhom P. Florkovým, ktorý píše, „aby sa rieka označovala vždy oficiálnym názvom toho národa, ktorého územím tečie“. (Slov. reč II, č. 1.) Tak v Atlase vidíme na pr. *Donau* (v Nemecku a Rakúsku), *Dunaj* (v ČSR), *Duna* (v Maďarsku) atď. *Labe* (v Čechách), *Elbe* (v Nemecku), *Duero* (v Špan.) *Douro* (v Port.) a iné.

Jediné, v čom sa rozchádza návrh P. Florkov a Atlas, je no-

menklatura v SSSR. Atlas užíva výlučne sovietskych názvov: *Le-ningrad*, *Stalingrad*, *Dnepropetrovsk* atď., oproti tomu Florek navrhuje upotrebovať bývalé oficiálne názvy a pod ne naznačiť do zátvorky mená sovietske.

3. V Atlase určité odchýlky budáme naproti tomu na mapách ČSR v nomenklature území okolitých štátov, ktoré sú zobrazené ešte na mapách našej Republiky, ako na pr. časť južného Poľska, Nemecka, Rakúska, Maďarska, ba i Rumunska. — Tu sa píše: *Wien* (*Viedeň*), *Breslau* (*Vratislav*), *Dresden* (*Drážďany*), *Esstergom* (*Ostřihom!*), *Vác* (*Vacov*), *Glatz* (*Kladsko*), *Lwów* (*Lvov*), *Passau* (*Pasov*) atď., ale *Cieszyn Polski* (v Poľsku) a *Český Tešín* (v ČSR). Tá istá zásada sa uplatňuje v Atlase i pri cudzích riekach, vyskytujúcich sa na mapách našej Republiky. Označené sú na pr. *Oder* (*Odra*) v Nemecku, *Regen* (*Řezná*), *Tisa* (v ČSR), ale *Tisza* (v Maďarsku). Zásada správna a najmä v školách praktická.*

*

Resumé. Česká akademia v svojom vydaní atlasu nášho štátu roku 1935 úradne akceptovala zásadu oficiálneho písania miestnych názvov nielen pre české krajiny (české) a Slovensko (slovenské), ale túto zásadu do všetkých dôsledkov akceptovala a aplikovala i pre cudzinu, t. j. pre krajiny ostatnej Európy.

Redakcia Slovenskej reči konštatuje, že snahy dr. Martinku a návrhy P. Florka, ktoré menovaní naši spolupracovníci publikovali v našom časopise r. 1933, teda *dva roky* pred vydaním Atlasu ČSR v základnej zásade písania miestnych názvov s Českou akademiou sa úplne shodujú. — Týmto je definitívne rozhodnutá diskusia v prospech dr. Martinku a P. Florka.

Ďalej konštatujeme, že dr. V. Vážný ako neodborník v geografii nechápal podstatu problému a v svojej kritike dal sa strhnúť tendenciou upodozrievania, ktoré siaha po národnej cti spomenutých autorov tým, že ich vyhlásil za pokračovateľov akejsi Czamblovej maďarskej ideologie. Čo povie dr. Vážný na autorov Atlasu ČSR a jeho vydavateľku Českú akademiou, či hádam tiež to, čo na Martinku, Florka a vydavateľku Slovenskej reči Maticu slovenskú!?

Vážneho porážka je dôkazom, že univerzitný docent ešte nemusí mať vždy pravdu už len preto, že tým háji československú jednotu... R.

* Nepridržia sa už tejto zásady Atlas pri názvoch *vrchov* na mapách ČSR, vyskytujúcich sa už za hranicami nášho štátu. Tu má už *opačnú* zásadu. A nechápeme, prečo označuje na pr. *Vrchy Litavské* (*Leitha Geb.*), *Bavorský Les* (*Bayrischer Wald*), ale *Vrchy Bukové* v Maďarsku už len jedným menom.

INTERPUNKCIA I SPOJKY *AKO*, *ALEBO*.

V SR (II, 112) písal B. Letz o interpunkčných ťažkostiach vôbec a dožadoval sa ich zjednodušenia. Iste má v tom pravdu, že pravopisný zákon má byť jasný, srozumiteľný aj neodborníkovi vo filológii. Práve v súvislosti s uvedenými tu spojkami vyslovil svoju nespokojnosť s onými interpunkčnými zákonmi, ktoré ustaľujú Pravidlá pre ne. V Damborského gramatike tiež nenajdeme toho viac o týchto spojkách v kapitole „Delidlá“ (II, 89). Podobne nemáme zmienky o interpunkcii a spojke *ako* ani v Czamblovej Rukováti. (Viď kapitolu „Oddeľovanie výrazov a slov vo vete a v súvetí“, str. 235.) Ale tamže v § 301, v bode 4, je reč o spojke *ako* v súvislosti so shodou prívlastku s objasňovaným menom podstatným. Nachodíme tam tieto príklady: Poľovník, ako dobrý strelec, strelil; učiteľ, ako dobrý vychovávateľ, nemučil deti; mala ústa ako malina; videl som dievča ako tóna. Keby syntaktická funkcia spojky *ako* ohraničovala sa len na uvedené príklady, to by bola potom veľmi jednoduchá vec. Ale naopak: spojka *ako* a jej rovnocenné družky *ani*, *že*, *než*, *sľa* majú v slovenskej vete veľmi složité úlohy. I v Damborského gramatike sa dozvieme kadečo o tých spojkách, pravda, nie v „Delidlách“, čo je hádam chybou všetkých praktických gramatik, ale kade-tade roztrúsene po celej syntaxi.

Tu pokúsime sa podať prehľadne prípady, v ktorých sa vyskytuje spojka *ako* i jej družky *ani*, *sľa*, *že*, *než* v slovenskej vete.

Ponajprv vyslovíme zákon: *pred spojkou ako* (rozumieme vždy i jej družky) *je vždy čiarka, keď spájame ňou jednotlivé vety súvetia podradeného, ale niet pred ňou čiarky, keď spájame ňou len jednotlivé členy jednočlennej alebo dvojčlennej vety*.

V prvom prípade ide o tieto vety v podradených súvetiach: *predmetné*, *doplnkové* a *príslovkové*; z príslovkových zasa o tieto: *časové*, *spôsobové* a *príčinné*.

Slovenskí spisovatelia vždy kladú čiarku pred spojkou *ako* v uvedených súvetiach. Pokúsime sa dokázať, čo tvrdíme. Dôkazy podáme v tom poriadku, ako ukazuje schéma otázných súvetí.

Predmetné. „...veru videla by si, *ako* sa nesmeje“. „Sama nevie, *ako* sa to stalo“ (Kuk. I, 32, 240); „...keby videl, *ako* mi utrhal bez príčiny“ II, 18; Ale videl, *ako* rychtár strežie za tým slovom II, 28; Nech vidia, *ako* som sa o nich staral I, 205; Dora už nepočúvala, *ako* jej Mojžiš nadáva VII, 12; a bolo počut, *ako*

bičisko dopaduje na pysky volom VII, 25; Zišlo mu na um, *ako* ho chytili v školách na jabloni VII, 52; Nepozoruješ, *ako* sa mu oko iskří, keď hovorí o tom, *ako* bude vyvodit medzi kotlínskymi panákmi? Vaj. X, 73; Len tak skrútko v ňom všetko, keď videl, *ako* sa vystrela a striasla. Chlieb, 163; Štefan Ilčík videl, *ako* sa mládenci z Plešivej objali. Živý bič I, 15; Niektorým, ..., bolo vidieť na očiach, *ako* sa v duchu modlia I, 20; Cítil, *ako* okrieva II, 35; Sám nevedel, *ako* dospel k takým myšlienkam II, 180; Keď myslel na to, *ako* dostal sa sem, povedal. Proroctvo 173; „Vidiš, *ako* ti šťastie zpod ruky vykĺzlo?“ Jilem., Vítažný pád 98; Preto nepočul, *ako* zo starého vytieklo... 89.

Doplňkové. Bože, keby ja mal dieťa, *ako* som si žiadal. Kuk. I, 32; Prechádzal sa izbou, *ako* by hľadal kúsko, ktorým by dnešný stav navždy upútal. Kuk. VII, 90; Iba tvár široká, tučná je vybeľená a ruky tiež, *ani* čo by boly nejakej pani veľkomožnej. Kuk. VII, 5; Tu zostali všetci *ako* by im nohy podrezal 29, tu pred *ako* chybuje čiarka, čo bude akiste len tlačová chyba; Zuzka zostala, *ako* by jej nohy zarazil do zeme 47; „Nepáčiš sa mi: nie si taký, *ako* si býval iné časy.“ Kuk. II, 25; „Toto nie je zábava, *ako* keď sa deti hrajú o muža a ženu.“ 16.

Príslovkové. Časové. No tu zas, *ako* ju videl, srdce zabúchalo, sta na poplach. Kuk. I, 230; Paholci, *ako* pocítili krv, čo sa vyvalila z nosa a útrov bačových, zdívali sa a, hrešiac, dali sa biť, pichať baču nožmi, že už len tak chrčal. Taj. I, 100; Cez vakácie, *ako* na Jána zo škôl došiel, tak do septembra bol v robote: kosbe, žatve, pri dreve. Taj. V, 90; Rohaňa nám tiež objavila, *ako* jej trávy môžeme našklbať. Taj. V, 73.

Spôsobové. Komárek sa uklonil, *ako* by pochvala bola jemu patrila. Kuk. I, 231; Po ulici kráča, *ako* by viedol kompániu. Kuk. I, 238; Šla ku práci a hrabala náružive, *ako* by práca bola jediná útecha. Kuk. II, 15; I čeliadka skáče, *sta* by ju bol vymenil. Kuk. V, 110; Hostí prijal slávnostne, *ako* vyžadovala povinnosť. Taj. V, 110; „...a tak s ním zachádzali, *ako* by sa bol narodil neďaleko kráľovského paláca“. Vaj. X, 27; A rozpovedal mu všetko farbiste, tak, *ako* si to on za dlhých nocí vybájl. Ž. bič I, 50. (Pred „tak“ bola čiarka zbytočná.) Vypadla mu táto otázka z úst *ako* volanie o pomoc; vyzerala (treba čiarka, a niet jej) *ako* keď v noci niekto lampáš zapáli. Taj. II, 35; Podľa všetkého Riza nemohla ináč hľadiť na Ludvika, len *ako* na zbaviteľa. Vaj. X, 30; I slabá literatúra účinkuje podzemne, podrýva horu slepoty,

ako i tichá voda vraj brehy podmýva. Vaj. X, 137; A žid v kráme nechal všetko tak, keď Zuzka prišla po niečo k nemu, a prekárал ju, *ako* spala... Taj. I, 47.

Príčinné. Chlapi rypnú čakanmi do zeme, druhí sa zas o-hliadajú za poriadnym skaliskom, *ako* že je všetko v tom najväčšom poriadku podľa spravodlivosti božej. Ráz., Júlia I, 33; Mikuláš by šiel radšej svetom, *ako* takúto hanbu. Kuk. II, 22.

Ak spájame spojkou *ako* len jednotlivé údy jednočlenných alebo dvojčlenných viet, tu v dielach našich spisovateľov niet zákona. Raz čiarku kladú, inokedy zasa nekladú.

Vezmime najsamprv dvojčlenné, prípadne jednočlenné vety, v ktorých sa doplnky doplňovacie začínajú spojkou *ako*: U Dubčičov je *ani* na jarmoku. Kuk. V, 8; Starý bol *ako* socha. Jíl. Vít pád 32; Je *ako* kostolná myš. Kuk. VII, 55; Celá bola *ako* vymenená. VII, 47; „...že Niko je *ako* na trní“. Kuk. V, 87; Vo vojne by si bol *ako* Zrinjski. Taj. V, 71; A tu Mikuláš je *ako* bezbranný. Taj. II, 14.

Ale teraz: „...zoberala sa placho, *ako* stroskotanec“. Kuk. V, 123; Včera bol už takým, *ako* dnes... Hron., Proroctvo 19; Tak mi je, *ako* v raji. Kuk. I, 29; Nuž chlapec je on inakší, *ako* iní. Taj. II, 26; I na hostinu ste boli, *ako* rúra... Kuk. II, 53; „...ale žije sa — *ako* predtým“. Taj. I, 127.

Pozrime, ako je to s *doplňkami určovacími*. Tu je to veru ešte horšie. Tak: O chvíľu spal už *ani* zarezaný. Ž. bič II, 43; S vršku chalúčky svojimi obielenými okienkami, svätými obrázkami hladely na mňa *ako* kvočky. Taj. V, 126; Rozpadly sa pery na hmlu a vycerily sa holé zuby *ako* mŕtvy úsmev. Proroctvo 162; Letí husár cez nivy *ako* šarkan ohnivý. Kráľ, Kytka, 89; Podpíšte i vy *ako* svedkovia. Vaj. X, 63; Cyril stál *ako* obarený. Kuk. VII, 51; Paško prežil dopoludnie *ako* v horúčke. Kuk. V, 82; „...znala ho *ako* dobrú, mäkkú dušu...“. Taj. I, 32; „...pán JUC. Komárek lúčil sa *ako* skutočný jednatel s pánom Němcom. Taj. I, 239; Tých doplnkov určovacích s čiarkami, ktoré by nemaly byť, je veru hodne: „...ktorá dnes kvitla, *ako* ruža“. Kuk. I, 229; Pustil sa, *ako* víchor, od horice k záhonu. Taj. II, 13; Bežal, *ako* bez rozumu. Taj. II, 14; Hore brázdou niesol ho Ondrej v náručí, *ako* dieťa. Chlieb 497; Ivana sa dotkly tieto slová, *ako* trpká výčitka. Kuk. V, 189; Člnok letí po hladine, *ako* labuť, nechávajúc za sebou brázdou. Kuk. IV, 169; A Katicu zaujal cit opustenosti, *ako* nikdy. Taj. V, 190; „...srdcia kamenné, oči svisnuté a ruky nadol spustené nosia postavy

tieto stuhnuté, *sľa* dáke sochy kamenné“. Štúr I, 46; „...ale pred cudzím svetom iba vždy pekne, *ako* Tomáš, ...“ Chlieb 10.

Dvojčlenné i jednočlenné vety, *rozvité prívlastkom*, pripojeným spojkou *ako*, nemajú mať pred ňou čiarku. Ale nachádzame i bez čiarky, i s čiarkou. — Bez čiarky: Žena *ako* by bola čosi prehltna. Chlieb 12; „...celá dedina *ako* jedna obnažená hlava otroka. Taj. V, 54; Vzdych tichý *ani* boh. Jíl. Vít. pád 100; Juro Povala bol chlap silný *ako* dub. Ž. bič I, 8; „...nebo, keď bolo jasné *ako* rybie oko“. Vaj. X, 20; Nebožiatko — malé *ako* päšť, a tak ho vädia. Kuk. II, 27. — S čiarkou. Von bola tam, *sľa* v rohu. Ž. bič II, 176; „...pýtala sa krstná mať s podivným svitom v očiach, akého by nikto nečakal pri takejto hroznej reči, *ako* je vykapanie celého targošovského pokolenia“. Chlieb 13; „...že má tvár, *ako* murín“. Kuk. VII, 62; Deti nesmeli robiť toľkú sodomu, *ako* za nebohého. Kuk. VII, 56; To má rozum prekrútený, *ako* ovca, keď dostane vrtohlavosť do hlavy. Taj. VII, 4; To je väčší pán, *ako* my všetci. Taj. II, 27; „...sú na nich vysoké opätky, *ako* klátiky“. Kuk. I, 7; „... vo Vetorniciach sú len takí ľudia, *ako* inde pod slncom“. Taj. II, 18. *Jednoduché vety, rozvité príslovkovým určením* so spojkou *ako*, nemaly by mať čiarku pred tou spojkou. Nachodíme i bez čiarky, i s čiarkou. — Vety bez čiarky. Mária je žena z tých málo samostatných vo svojom a vinúcich sa okolo muža *ako* sláčik vo všetkom. Vaj. X, 78; Biedu treba liečiť *ako* chorobu. Ž. bič I, 132; Dvere sa otvorily *ako* bezzubé ústa. Jíl. Vít. pád 19; Svetlo rástlo podobne *ako* rastie strom a kvet. Taj. 25; Chleba mi majú ľudia podávať *ako* žobrákovi? Chlieb 116; Padla do perín, ruky sa jej *ako* kvety zlomily, ruky *ako* kvety, ktoré sa modlia: „Bože môj, Bože môj!“ Jíl. Vít. pád 29. — S čiarkou. Ostatní idú za ním, *sľa* metla za kométou. Kuk. I, 239; Chodily, *ako* včely, keď sa mieňa rojiť. Taj. 21; Vlnky dobehujú na samý kraj, jedna za druhou, *akoby* o preteky. Taj. IV, 145; Zadívila sa mu, *ako* bielej vrane. Taj. IV, 139; Ona veľa sedávala pod pecou, *ako* všetky staré priadky, bola zimomravá a vytierala si oči teplou vodou. Taj. V, 84; „...a kostolných vecí sa ľakáš, *ako* diabol svätenej vodičky“. Hurb. Olej-kár 9; „Proč ste sa odtrhli od nás?“ opakovali, *ako* budíček... Hurb. V, 12.

Z uvedených príkladov vidíme, že čiarka pred spojkou *ako* a jej družkami v jednočlenných, t. j. v menných vetách, v jednoduchých dvojčlenných vetách je cele zbytočná; stačí ju klásť pred spojku *ako* len v súvetiach podradených.

I keď môžeme sporiť o gramatickom názve ako takom toho-
onoho rozvíjacieho údu jednoduchej mennej i dvojčlennej vety, ale
nijako nemôžeme sa hádať o podstate súvetia a jednoduchej vety,
či už mennej a či dvojčlennej. Rozdiel medzi nimi zbadá každý,
kto chce narábať perom.

Iná vec je potom už rozoznávať hlavne doplnky a príslovkové
určenia, ktoré často splyvajú a ich kritériom je vtedy vlastne len
vôľa, úmysel hovoriaceho alebo píšuceho, či chce zdôrazniť príslov-
kovým určením dej slovesa a či polozenie osoby alebo veci. Ale pre
interpunkcie toto rozoznávanie nemá vlastne významu, lebo v oboch
prípadoch — či už ide o doplnok a či o príslovkové určenie — pred
ako čiarky nedávame. Podobne je to i s kopulovanými prívlastkami.

Náš návrh: pred *ako*, *než*, *sťa*, *že* na hypotaktických švíkoch
kladme čiarku, ale nekladme ju pred *ako*, *ani*, *než*, *sťa*, *že* v jedno-
duchých vetách.

Pomer uvedených piatich spojok k vyššie uvedeným podrade-
ným vetám znázorní táto tabuľka:

Podradené vety		
predmetné		doplnkové
mávajú spojky: <i>ako, že</i>		<i>ako, sťa</i>
nemávajú spojky: <i>ani, než, sťa</i>		<i>ani, než, že</i>
príslovkové:		
časové	spôsobové	príčinné
mávajú spojky: <i>ako, než</i>	<i>ako, sťa</i>	<i>ako, než, sťa, že</i>
nemávajú spojky: <i>ani, sťa, že</i>	<i>ani než, že</i>	<i>ani.</i>

Spojka *ani* figuruje všade v 2. skupine, keďže je priradovacia,
ale k jednoduchej vete môžeme pripájať všetkými piatimi: doplnky,
príslovkové určenia spôsobu, miery a prívlastky. Príslovkové urče-
nie spôsobu — miery nepripájame spojkami *ani* a *sťa*, ak udávame
mieru prirovnaním, na pr. *ovca je užitočnejšia ako (než) včela*.

O spojke *alebo* a o interpunkcii pred ňou najdeme v Czam-
blovej Rukováti (str. 237) takéto poučenie: ak priradujeme ňou vety,
býva pred ňou čiarka („Uč sa ako treba, alebo prestaň chodiť do
školy“), ak spájame len vetné členy, čiarky netreba („Voly alebo
kravy alebo kozy tú škodu spravily“).

Podľa Damborského (II, 88) býva čiarka pred spojkou *alebo*
vtedy, ak má význam rozlučovací: Buď pôjde on, alebo ja. Ale
ak je vraj protiva mierna (kedy je mierna?), čiarky nebýva: Pošlem

posla alebo pôjdem sám. Pravda, tú vetu uvádza i s čiarkou pred *alebo*. Podobne sa vyslovujú i Pravidlá (str. 76); podľa nich spojenie s čiarkou značí výraznejšiu protivu. Zákon Heyseho (Deutsche Grammatik, Leipzig, 1908, str. 595 a n.) mohol by platiť analogicky aj pre slovenské *alebo* tak, ako platí o nemeckom *oder*. Pred *alebo* mala by byť čiarka vtedy, keď ono ako rozčlenovacia spojka spája dva vzájomne si odporujúce pochopy, na pr. On je živý, *alebo* mŕtvy; pýtal odo mňa peniaze, *alebo* svoju prácu nazad; Spartanka povedala svojmu synovi: alebo s týmto, *alebo* na tomto. Ale vraj, ak by *alebo* nemalo označovať cele sa vylučujúce protivy, no ľubovoľný výber zpomedzi dvoch vecí, prípadov alebo stojí medzi dvoma synonymami, to čiarky netreba. Na pr.: Človek nemusí všetko veriť, čo ten *alebo* onen vraví. — Cestujem zajtra *alebo* pozajtre. Jar života alebo detstvo. — Cítíme *alebo* čujeme.

Teraz pozrime, ako narábajú spojkou *alebo* naši spisovatelia. Pridržíme sa Heyseho zákona a hneď za spojkou v zátvorkách poznamenáme slovíčkom „treba“, „netreba“, či autor vyhovel, alebo nevyhovel.

Nuž, môžeme ľahko uveriť, že Ondriš Trovkovič nerád videl, keď mu niekto spomenul kováčstvo, *alebo* (netreba) vandrovkú. Kuk. I, 19; Jeho tvár bola vážna, *alebo* (netreba) skôr chladná. Taj. II, 15; Bázeň, *alebo* (netreba) aspoň neistota ozývaly sa z jej hlasu. Taj. II, 15; Dovezie pánu farárovi s lúky seno *alebo* (netreba) zbožie so zemí. Taj. II, 21; Iste sa radia, *alebo* (netreba) smieša. Taj. II, 22; „...ktoré junce a prečo kúpiť *alebo* (netreba) nekúpiť“. Taj. II, 103; „...každý hľadá si zadovážiť statok na Brtomila *alebo* (netreba) na Gála“. Taj. II, 104; Prichodí mi skapať na svete, *alebo* (treba) chytiť sa iného remesla. Taj. VII, 13; Gazdiná nevyniesla slaniny *alebo* masla (netreba) na slnce. Taj. VII, 3; Bože, odpusť hriech: keď počuješ, že ten *alebo* (netreba) onen írečitý kaštieľ má už v rukách Žid *alebo* (netreba) nejaký Nemec. Vaj. X, 207; Zutekal *alebo* pod krčmu, *alebo* (netreba) kdesi inde zmizol, Chlieb 16; Na čele nad ľavým okom vyvrela kvapka potu, *alebo* (netreba) kvapka dažďa to bola... Chlieb 61; „Nedopytovali sa, *alebo* (netreba) nehľadali ma po Ráztokách žandári?“ Ž. bič II, 36; Jeho vyniesla až k extázi dobrá zvesť zo sveta slovanského tak, ako pekná tvár nadaného slovenského mládenca, *alebo* (netreba) reč staríka múdra a hrud' slovanskú oduševňujúca. Hurb. V, 10; „...o čom svedčiť budú hodnoverní ľudia *alebo* (netreba) skutky nepochybne“. Hurb. V, 14; „...po dobrom *alebo* (treba) po zlom musí byť zadosť

urobené študentstvu". Taj. V, 117; "...meral praktickým vývojom *alebo* (treba) tvorbou ideálnou". Taj. V, 202; Ženy na lonoch varujú deti, *alebo* (netreba) im iskajú. Taj. V, 40; Klobúka nepodvihne, keď ide popred kostol *alebo* (netreba) kríž. Taj. 81; "...doniesol si 'štuc' (flobertku) *alebo* knižku (netreba) a šiel, ľahol pod krížek". Taj. 93; Objasňujúc stály *alebo* (netreba) dočasný zástoj osoby *alebo* (netreba) veci, v akom sa ona javí vo vete, prístavok k objasňovanej osobe *alebo* (netreba) veci obyčajne priväzujeme spojkou ako, Rukoväť 217.

Najľahší zákon o spojke *alebo* by bol, keby sme pred ňou čiarky vôbec nekládli, a myslím, že náš pravopis by tým zholanič nestratil. Máme dosť ťažkostí s inými dôležitejšími vecmi.

Belo Letz:

SLOVOSLEDNÝ POMER NÁŠHO PODMETU A PRÍSUDKU.

(Dokončenie.)

2. Stredná poloha prísudku.

Podľa uvedených poznatkov pri relatívnozačiatočnej polohe predikátu vo vete zdalo by sa samozrejmom okolnosťou, že ak ide o strednú polohu, teda o slovosledný poriadok podmet + prísudok, pred podmetom nemal by byť nijaký rozvíňací člen vetný, čo znamená, že tu by bol subjekt absolútne na čele vety. No už pri relatívnozačiatočnej pozícii sa zistilo, že toto pravidlo, vyslovené Bernekrom (uv. m.) a aplikované na slovenčinu, má dosť odchýlok; kryje ho slovosledná skutočnosť najmä v ľudovej reči, pokým v krásnom písomníctve, a ešte väčšmi vo vedeckej spisbe musíme jeho platnosť prijímať s istou rezervou.

Hoci podľa genetickej teórie pokladá sa stredná poloha za okazionálnu a je vraj pôvodne zriedkavejšia ako ostatné miesta prísudku, časom sa tak rozšírila, že v terajšej slovenčine uznávajú ju gramatiky za normu, z ktorej vychádzajú pri osvetlení prirodzeného poriadku členov vetnej stavby a tvrdia, že okrem opytovacích viet býva obyčajne na začiatku.

Pri strednej polohe prísudku treba rozoznávať so stanoviska slovosledného pomeru podmetu a prísudku dvojakú možnosť: a) predikát nasleduje hneď po podmete: podmet + prísudok, a b) medzi subjektom a prísudkom sú rozvíňacie členy (podmet + rozvíňací člen + prísudok + rozvíňací člen).

a) Poloha podmet + prísudok.

Bezprostredne po podmete prichodí predikát a) v holej vete a b) v rozvitej vete.

a) Ak veta nemá rozvíňacieho člena, prísudok je vlastne na mieste, ktoré môžeme označiť rovnako za strednú i koncovú pozíciu, lebo svojou jednoduchou stavbou je holá veta neutrálna k problému spomenutých polôh.

1. V ľudovej reči: Slnko zašlo 265; A tí sa ohlásili 267; Rytýr prihrmel 289; Rytýr nedbal 290; Vintalko vyskočil 328 ap.;

2. v krásnom písomníctve: Vietor duje Kuk. VI, 7; Ale otec nepopustil 8; Starší zostane — mladší vystúpi 8; Steny sa rozsy-paly 10; Martin mlčí 10; ale Ondrej Koreň videl, Živý bič 58; haj-dúch skočil, Rešt. 66; cigán húdol 72 ap.;

3. vo vedeckej reči: Dunaj zapadol, Tesnoskalský onemel 81; Palárik i Malý sľúbili 377; Ale časopisy sa nespojily 377; že Bo-bula neprišiel 376 ap.

b) V rozvitej vete býva na čele obyčajne podmet a k nemu pojí sa niekedy prívlastok, ktorý, pravda, ho rozširuje, ale tvorí s ním obyčajne kongruentný celok, i nepokladá sa za samostatný rozvíňací člen v stavbe vety. V tejto polohe po predikáte najča-stejšie býva: 1. predmet, 2. predmet + príslovkové určenie alebo naopak, 3. príslovkové určenie a 4. doplnok.

1. Po polohe podmet + prísudok je predmet:

α) v ľudovej reči: a ten kráľ mal jednu zahradu 222; Mladý kráľovský syn zabudol na píšťalku 224; Krásno zlatô dievča obe-ralo zlaté jablká 224; a sluha vyzeral zlatú Beronu 226; Zlatá Be-rona prišla k nemu 226; Ale starší brat Janko mal veľkú vôľu k hudbe a maliarstvu 366 ap.;

β) v krásnom písomníctve: ostatok čaká na prvý vetrik Kuk. 7; Malý drží sa materiných sukien 9; Tieto slová tlmočily i Martinove city 12; Jej veselost prešlahovala na Angyala, Živý bič 56; „ja nepotupujem žiaden stav, Rešt. 65; Chlebkó zmeškal i uvítačku nového zrna, Chlieb 55 ap.;

γ) vo vedeckej reči: Dnešná slovenská študujúca mládež nemá pochopu 206; Balada *Bezbožné dievky* má ozveny *Dziadov* 16; Gustaw... preklínal mudrcov 18; Byron oprel svoje „južné poviedky o ostrovy a brehy Grékov“ 24; Keď bratia Slováci oslavujú osemdesiate výročie narodenín tohto svojho veľkého muža 33; Branko mal úplnú pravdu 115.

2. Po polohe podmet + prísudok je predmet + prísudok alebo naopak:

α) v ľudovej reči: Šuhaj urobil všetko tak 241; Ježibaba zavola sluhu zase na stranu 227; Tu ten kráľ, jich otec, kúpil jim raz troje zlatých jabĺk 244;

β) v krásnom písomníctve: Slová nevesty ranily ho do duše Kuk. VI, 10; Táto otázka dotkla sa dosť bôľne Martina 11; no i teplota akási vlieva sa mu z tých očí do duše 11; Vzduch a svetlo opojilo ju tak, Živý bič 53;

γ) vo vedeckej reči: Henrich podnikol sústredený útok na Čechy 463; Jozef Škultéty získal si medzi Chorvátmi úctu 33; Spoločné ťažké osudy viazaly navzájom Slovákov s Chorvátmi 33; Slovenská tlač víjala almanach srdečne ešte pred jeho vydaním 53 ap.

3. Po polohe podmet + prísudok je príslovkové určenie:

α) v ľudovej reči: Najstarší kráľov syn vybral sa do zahrady 223; Nebožiatko triasla sa na celom tele 231; Dievča sa napilo do chuti 233; Jelenčok šuchnul do kopy 233; Striguoň blúdil zase svetom 241; Náš šuhaj sa pobral z izby 259; Pani Mačička čakala zas na tej lúke 260 ap.;

β) v krásnom písomníctve: Gazdovské stavy boli by ešte poslúžili za čas Kuk. VI, 10; Martin ide pred dvere 11; Mať trepala pri mesiačku 12; Rozpomienka ožila tak sviežo 12; on sa vlečie po šesťáčkoch dohora 16; naši išli do hory 18; no hlava odkvácila na hlavnicu 18; Vorčiak lamentoval celou cestou, Živý bič 60; noha kĺzala sa na mokrej tráve, Chlieb 60 ap.;

γ) vo vedeckej reči: Moderná politika a moderná poezia kráčajú jednou cestou, Šk. Sbor. 54; katolíci sosskupili sa okolo Terezijského kostola 69; peštianska študujúca mládež ohliadala sa po svete 84; Smiech je na Hviezdoslavovej tvári veľmi zriedka 119; Pavel Országh prišiel do Prešova na jeseň roku 1870-ho 44 ap.

4. Po polohe podmet + prísudok je doplnok, a to niekedy aj s iným rozvíňacím členom:

α) v ľudovej reči: Ale ten Striguoň bol britvenný 242; Tie tri paničky boli už hodné 244; a chlapec bol rád 250; Zima bola veľmi tuhá 365; Ja som Berona z Čierneho mesta 225; Poľovník bol ľútostivý človek 273 ap.;

β) v krásnom písomníctve: Martin je veľmi dojatý Kuk. VI, 21; Krista Dominová nebola stvorená pre robotu, Živý bič 54; Angyal bol chudorľavý mládenec odkiaľsi z Budapešti 55; Ondrej bol teraz kohút na svojom smetisku, Rešt. 66 ap.;

γ) vo vedeckej reči: Bohuslav Nosák bol Slováč 33; Denník bol zabalený do papiera 63; Miletič bol najaktívnejší zo všetkých bratislavských srbských študentov 107; Bratislavská mládež bola jediná 109 ap.

b) Poloha s rozvíňacím členom medzi podmetom a prísudkom.

Z možností rozvíňacích členov tejto slovoslednej polohy hlavné sú v prípadoch, keď medzi podmetom a prísudkom je 1. predmet a 2. príslovkové určenie. Postpozitívny prívlastok podmetu, a to i neshodný a hocijako dlhý, ako sme už uviedli, je organickou časťou subjektu, a i keď oddeľuje naoko základné vetné časti, jednak patrí k podmetu, na pr.: Táto potreba konkrétnejšieho predstaviteľa ľudomilných snáh a skutkov, potreba skoncentrovať pozitívne etické hodnoty národného kolektíva na skutočnú osobu daly dozrieť týmto kultom básnického ducha v ovocie Jánošíkovej postavy, Škult. sbor. 195. Podobne na pr. doplnok, prehodený pred sloveso, neuvádza sa tu osobitne, lebo jeho doklady sú zriedkavé: Najväčšie práce písané sú trochejským desatslabičným nerýmovaným veršom 198.

1. Medzi podmetom a prísudkom je predmet:

α) v ľudovej reči: Kráľovná si mužovi vyzprávala prípravku o sebe 207; Tá mu rozpovedala vec 209; Otec nič nemal proti synovi 212; Kráľ na jednu ruku vzal Janíka 214; Starý mu dal zase jednu guľku 217 ap.;

β) v krásnom písomníctve: Mariena mu prichodí na um Kuk. VI, 43; no smiech mu prischol na ústach 10; Dukát mu nadkladá roztvorenú tabatierku 42; ale Krista plačom alebo ostrým slovom zapchala im ústa, Živý bič 57 ap.;

γ) vo vedeckej reči: Správca s Bakom súhlasil okrem „oratorických foriem“ 181; Julia okrem ľudovej školy nemala nijakého vzdelania 182; Botto ho usilovne čítal 198 ap.

2. Medzi podmetom a prísudkom je príslovkové určenie:

α) v ľudovej reči: Tento chlapec naveky sa len zpytoval otca o jednom obraze 187; Ale syn mocne stál na svojom 210; Ale milý Janík sa veru neobzrel na nich 217; Muž sa večer vrátil domov 231; Macocha po chvíli vyšla na dvor 232; Kráľ sa šťastlivo vrátil domov 236; Tá hneď vyletela z toho Dunaja 237 ap.;

β) v krásnom písomníctve: Mišo tedy nevdojak dotkol sa boľavého miesta Kuk. VI, 11; Martin na ulici obzerá sa hore-dolu 53; Kramár znova založil ruky na prsiach, Ž. bič 62; Vorčiak po-

dozrive hľadel za seba 62; Kúrňava nenávisťne pozrel tým smerom 64; Ondrej ale už predtým dobre obrobil pánov bratov, Rešt. 68; Vietor vtedy vyvalil vráta na stodole, Chlieb 58; Smrečky pred horárňou svíjaly sa v divom tanci 59 ap.;

γ) vo vedeckej reči: Vajanský roku 1880-ho videl v Bottovi proroka, Škult. sb. 175; Spolok miernosti organicky súvisel s Jednotou 178; Zábavník po rozpustení ústavu pokračoval v Levoči 184; Bottov nástup do slovenskej poezie r. 1846-ho je veľmi výbojný 185; Botto prudko odmietol elegickú pieseň 185; Botto iste pokladal túto báseň za slabú začiatočnícku prácu 193 ap.

3. Koncová poloha prísudku.

Ak je prísudok na konci vety a rozvíňacie členy sú pred ním, ale po podmete, hovorí sa o jeho koncovej polohe. Pravda, myslí sa ňou miesto určitej slovesnej podoby ako základného člena predikátu, a nie infinitálnych tvarov, ktoré netvorí prísudok za normálneho spôsobu výslovy, a teda na konci vety patria do kategórie strednej polohy slovoslednej. Tak na pr. neurčitok býva dosť často na konci vety po určitej podobe slovesa, ktoré je alebo pomocné, alebo významovo neúplné. Tu infinitív je vlastne rozvíňací člen vety, ktorý dopĺňa jej smysl, ba ak ide o pomocnú funkciu finitálneho predikátu, sémantický nositeľ je vlastne infinitív, pokým pomocné sloveso modifikuje, čo neurčitok vyslovuje. Keby sme sa takto odchyľili od gramatiky k špekulatívnosti, nemohol by sa vlastne ani oddeliť takýto infinitív od určitého slovesa pomocného a musel by sa s ním ponímať ako celok. No, a s tohto stanoviska potom mohla by sa táto výrazová a s významovej stránky kompaktná väzba interpretovať i v koncovej polohe prísudku, na pr.: Ale mu otec nikdy nič nechcel povedať 187; kráľovič sa len nechcel a nechcel ženiť 188; Markine oči prestaly plakať Kuk. VI, 8; Vojenčina začala ho tešiť 8; Mládenci však nemohli si jej nevšimnúť, Živý bič 54 ap.

Berneker tvrdí o koncovom predikáte (m. m.), že v češtine je najčastejší zpodmedzi ostatných polôh a stretáme ho vraj pri pokojnom spôsobe prednesu, najmä teda v líčeníach, v opisoch, pri vyslovení úsudku ap. Ak jeho úsudok o užívaní koncovej polohy prísudku porovná sa s terajším moderným poriadkom slov, bez rozpakov možno vyhlásiť, že v našom krásnom písomníctve a vo vedeckej reči nie je najčastejšia koncová poloha, ale stredná. S menšou istotou treba sa vysloviť o tejto pozícii v našej ľudovej reči,

lebo je na ňu v jej písomných reprodukciách hojnosť dokladov, a teda oveľa viac ako v uvedených druhoch našej spisby.

Pre správne posúdenie problému koncovej polohy prísudku nie je od veci vziať si na pomoc zreteľ historický. Ak pozorujeme poriadok slov v staršej našej literatúre a porovnávame ho s terajším stavom, hneď zbadáme veľký rozdiel, a to práve rozhodujúci pre našu otázku: v dielach starších našich spisovateľov je koncová poloha prísudku nepomerne častejšia ako teraz; na príklad na necelých troch stránkach Štúrovej „Nauky reči slovenskej“ prichodí 38 ráz, pokým v terajších vydaniach nenajde sa niekedy pre ňu ani jediný doklad pri čítaní textu toho istého rozmeru. Ak z tohto faktu možno uzatvárať, načím konštatovať, že za necelých sto rokov nastala v našom slovoslede naozaj veľká zmena: radikálne zredukovanie koncovej polohy prísudku, teda zjav, čo pretvoril poriadok slov vo vete a dal jej s tejto stránky takmer celkom nový charakter. Vznikly takto vlastne dve podstatné odchýlky od bývalého stavu: jednak sa ochudobnilo užívanie koncového prísudku a jednak rozmnožila stredná poloha, keďže prechádzaly k nej slovesá s konca vety.

Za doby obrodenskej badať ešte silno vplyv klasickej učnosti v dielach našich spisovateľov. Prejavuje sa i s jazykovej stránky a rozumie sa i v stavbe vety, a teda nepochybne aj v slovoslede, a to práve bohatým uplatňovaním koncovej polohy predikátu. Tak bolo v Čechách, a najmä na Slovensku, kde latinčina mala ešte silnejšie panstvo a veru ani Štúr, teoreticky školený jazykospytec a horlivý propagátor ľudovej reči slovenskej, neodchýlil sa od tradície v tomto smere a ostal verný umelému slovosledu aj v číro novej literárnej slovenčine, hoci ináč ukazuje sa neobyčajne pokrokový, na pr. v jej pravopise. No i ostatní jeho vrstovníci dávajú sloveso na koniec vety i v prípadoch, kde ho teraz zaznávame; vidno túto okolnosť na pr. v starších vydaniach spisov Kalinčiakových, ba nemožno vždy dôverovať ani reprodukciám ľudovej reči, a teda ani Škultétyho a Dobšinského Slovenským povestiam (1859), lebo aj v nich býva koncová poloha vo vetách, kde ju teraz užít bolo by násilné. A tak vývin, smerujúci k redukcii koncovej polohy prísudku, mal teda príčiny, zdá sa, skôr umelé ako prirodzené, lebo spravoval sa vedomou snahou vyhnúť sa, kde len možno, slovesu na konci vety. Pokladali ho za pozostatok napodobňovania klasickeho poriadku slov a v Čechách možno i za germanizmus, najmä vo vedľajších vetách. Koncový predikát nekryl sa nijako so slovo-

sledom živého jazyka, ba naopak, odďaľoval od neho spisovný jazyk, a preto dobre sa stalo, že jeho užívanie uviedlo sa na správnu mieru.

Pri posudzovaní slovosledného pomeru podmetu a prísudku koncové sloveso predstavuje takú polohu, kde medzi týmito dominantnými vetnými časťami sú tieto hlavné rozvíňacie členy: 1. predmet, 2. príslovkové určenie, 3. predmet + príslovkové určenie alebo naopak.

1. Medzi podmetom a koncovým prísudkom je predmet:

a) v ľudovej reči: Či ten strom voliako ovocia rodí 222; že ten princ tú Mahulienu Zlatú Pannu nedostane 191; Mladý princ i seba i ju vyhováral 193; že ten princ tú Zlatú Pannu dostal 195; Starec si to všetko pozapisoval 195; a kuchár ho pustil 275; podzemský kráľ pred ním sa postavil 277 ap.;

b) v krásnom písomníctve: Privítanka Hanina ho schladila Kuk. VI, 11; Oči sa im sňaly 13; Angyal im porozumel, Živý bič 56; Kúrňava sa pykania bál 63; Štefan Levický mu povedal, Rešt. 63; Celá familia sa pred jeho múdrosťou klonila 64; jako oni od svojej vlastnej krve odstúpä 72; Chlebkó mu dôveroval, Chlieb 55;

c) vo vedeckej reči, a to najmä vo vete vedľajšej: keď už neprajníci bratislavskému Ústavu odzvonili 168; že i najtvrdší opozičníci sa mu rozplakali 170; vo vete hlavnej: nik túto školu nepochválil 165; ale svet ich nerozumel 180; Ináč M. Bel o Valaskej Belej poznamenáva 352 ap.

2. Medzi podmetom a koncovým prísudkom je príslovkové určenie:

a) v ľudovej reči: Princ sa naraz rozveselil 192; Kráľ dlho nechcel 193; Princ ledva veril 195; Aj kamenčoky sa pomaly pomíňaly 250; Kráľ sa náramne rozžialil 273; a sám kráľ len horko ťažko umknul 276; Princeska kus rozmýšľala 277 ap.;

b) v krásnom písomníctve: Mišova červená tvár ešte viac sčervenela Kuk. VI, 11; Čižmár sa i v dedine zide 12; Krista si šelmovsky vzdýchla, Živý bič 56; Kristka smejúc sa odbehla 56; Horárova žena zasa mnoho hovorila, Chlieb 58; kde kôrkár neprestajne šomral 58; keď všetci dlho čušali 59 ap.;

c) vo vedeckej reči: už i on ku koncu prvého obdobia jasne naznačil 134; Sám autor v liste hovorí 163; I tu ho Hodža zle pokritizoval 180; Ale to málo pomohlo 351 ap.

3. Medzi podmetom a koncovým prísudkom je predmet + príslovkové určenie alebo naopak:

a) v ľudovej reči: Kráľ sa mu veľmi zaradoval 189; Pútnik to za to veľmi pochválil 193; Kráľ sa toho chýru veľmi zdesil 275;

Kráľ vďačne na to privolil 277; že ten druhý kráľ s náramnou silou cez hranice prešol 278 ap.;

b) v krásnom písomníctve: Od tej nedele Angyal častejšie na Kristu myslel, Živý bič 57; akási žena im ukrutne vynadala 68; Chovanie sa kramára ich náramne povzbudzovalo 63; že všetko v stolici od nich závisí, Rešt. 168; A keď vy ho na silu mať chcete 68; na druhej strane ktosi chrapľavým hlasom neprestajne vykrikoval, Chlieb 62 ap.;

c) vo vedeckej reči: Hviezdoslav to potom jasne vyslovuje 133; Kasprovicz ho neskoršie najde 135; a Henrich Boleslavovi vojnou skutočne hrozil 463 ap.

*

Z tohto prehľadu slovosledného pomeru podmetu a prísudku vyplývajú pre uvedené hlavné časti a pre ich rozvíňacie členy slovosledné poučky, ktoré v skratke načrtnuté sú tieto:

I. Podmet:

1. Je obyčajne na začiatku vety: *Chlapec* dal žobrákovi korunu.
2. Niekedy býva po prísudku:
 - a) ak je predikát v začiatočnej polohe: Bol *raz jeden kráľ*.
 - b) ak sú rozvíňacie vety psychologickým podmetom: Žobrákovi dal *chlapec* korunu; alebo: korunu dal *chlapec* žobrákovi; alebo: Včera dal *chlapec* žobrákovi korunu ap.

II. Prísudok:

1. Je obyčajne za podmetom: Chlapec *dal* žobrákovi korunu.
2. Niekedy býva pred podmetom. Viď I, 2, a, b.
3. Niekedy býva na konci vety:
 - a) ak ide o holú vetu: Chlapec *dal*;
 - b) ak medzi ním a podmetom sú rozvíňacie členy: Chlapec *mu dal*. Chlapec žobrákovi *dal*. Chlapec ju žobrákovi *dal*. Chlapec včera ju *dal* ap.

III. Predmet:

1. Je obyčajne za prísudkom: Chlapec dal *žobrákovi korunu*.
2. Niekedy býva na začiatku vety (Porov. I, 2, b): *Žobrákovi* dal chlapec (aj *Žobrákovi* chlapec *dal*). *Korunu* dal chlapec ap.
3. Niekedy býva medzi podmetom a prísudkom. (Porov. II, 3, b): Chlapec *žobrákovi* dal. Chlapec *korunu* dal (žobrákovi) ap.

IV. Príslovkové určenie:

1. Je v troch polohách:
 - a) na začiatku vety: *Včera* dal chlapec žobrákovi korunu. (Porov. I, 2, b.)

b) medzi podmetom a prísudkom: Chlapec *včera* dal žobrákovi korunu;

c) za prísudkom: Chlapec dal *včera* žobrákovi korunu.

V. Doplnok:

1. Je obyčajne za prísudkom: Chlapec je *rád*.

2. Niekedy býva na začiatku vety: *Rád* je chlapec.

3. Veľmi zriedka a zdá sa, že chybné pred prísudkom: Brána vtedy *otvorená* bola.

VI. Prívlastok, ako sme už uviedli, je organická časť mena, ktoré rozvíňa, tvorí s ním celok a pre slovosledný pomer podmetu a prísudku nemá významu.

Ako vidno, pri našom slovoslede treba rozoznávať pravidelné a príležitostné polohy. Okazionálne miesto má slovo vo vete, ak prejde do polohy, v ktorej obyčajne nebýva. V dnešnom našom poriadku slov za pravidelnú polohu pokladáme na pr. podmet na začiatku vety, a to i bez „tónu“, ktorý Bernekrovo genetické stanovisko uznáva za začiatok nášho slovosledného vývinu, hoci, pravda, ani toto normálne miesto nevyklučuje prízvuk na podmete. Podobne, zdá sa, že ak psychologický podmet predstavujú rozvíňacie členy, často je na nich aj dôraz a je dominantnou okolnosťou pre ich okazionálnu polohu. Obidve tieto okolnosti naznačujú, že pri skúmaní našich slovosledných problémov stretávajú sa psychologické i gramatické momenty, a teda treba počítat s obidvoma pri osvetľovaní dosť voľnej zákonitosti nášho poriadku slov.

Anton Jánošík:

ZO ŠKOLSKEJ SLOVENČINY.

Sklep a obchod. — Slovo *sklep* celkom vykapalo zo školskej slovenčiny pod vplyvom češtiny, hoci ona sama si ho ponechala aj naďalej ako dobré vo význame slovenskej pivnice, na príklad: vinné sklepy. To sa stalo tým, že slovo *sklep* v slovenčine dostalo odchylný význam, ale s českým úzko súvisiaci, nakoľko aj v slovenčine — za oných časov — pod *sklepom* rozumeli miestnosť *sklepenú*¹, so *sklepením*, ktorá bola príhodná na to, aby sa v nej obchodovalo. Hoci koreň je tu ten istý, predsa slovo *sklep* v obidvoch jazykoch dostalo rozličné významy. Ak si chceme podržať v slovenčine slovo *sklep* aj s jeho slovenským významom, budeme musieť

¹ Ešte dneska v Turci — podľa p. prof. dr. Hrabovského — *sklepom* menujú aj *sklepenú* miestnosť na zbožie, *sklepenú* sýpku.

robiť rozdiel medzi ním a obchodom, ako sme to robili pri podobnom zjave slov *robota* a *práca*, keď sme každému z nich presne vymedzili význam podľa úzu, a tiež podľa pôvodu a koreňa, z ktorého vznikly. (Porov. SR III, 249 a nasl.)

Skleť svojím pôvodom je deverbatívum, to jest podstatné meno utvorené z koreňa slovesa *sklepiť*, od ktorého je tiež podstatné meno slovesné *sklepenie* a *n*-ové prídastie *sklepený*.

Ak zo slovesa *sklepiť* máme bezpečne poukázať na pôvodný význam slova *skleť*, musíme si vziať na pomoc slovesá toho istého koreňa, hoci do inej triedy slovesnej patriace, na ktorých je pôvodný význam zrejmejší. Pri slovese *sklepať* cítime ho najmä vo výraze: Už to musím nejako sklepať dohromady (=dokončiť, dokončiť nemilú, ťažkú prácu alebo robotu, teda akoby zatvoriť). Ale význam zatvárania lepšie už cítiť pri slovese *klepnúť* v ľudovom porekadle: Ale mu kleply zuby nadarmo² (=zatvorily sa), a pri podstatnom mene *klepec*, ktoré dobre poznáme z výrazu: Ale som sa dostal do klepca.³ Najde sa aj u Tajovského: či sú všetci (voličia) stáli a či odolajú svádzaniam a klepcom, kým odbije dvanásť (III, 6). Klepec obrazne znamená dostať sa do nepredvídaného ťažkého položenía, nástrah akoby do nejakého zatvoreného miesta, priestoru, odkiaľ ťažko sa vymotať, vyslobodiť. No ešte jasnejšie badať význam zatvoriť pri slovesách s korenným *o*: *klopiť*, *sklopiť* oči; u Kukučina: Ženské ťažko opísať. Klopia oči a kryjú sa poza mužských, len aby sa nevystavily tvojim očiam (VIII, 4); Miklúš sklopil oči, lebo sa ľakal prenikavého pohľadu pána farárovho (II, 25). No už celkom jasný pôvodný význam zatvoriť je pri slovese *obklopiť* (=obstáť niekoho, zatvoriť dookola): Ľudia ho obklopili, aby im rozprával (úzus); Hneď ho obklopili všelijakými otázkami (úzus). Taktiež pri slovese *priklopiť* (a zmenou hláskoslovnou *prichlopiť*): Spravil si bľachovú pokrývku, ktorou priklopil plameň (sviece) a zahasil (II, 20); Landík ju (podanú ruku) s radosťou chytil a priateľsky prichlopil i druhou (Jesenský, Demokrati 32). Tak aj pri slovese *zachlopiť* dvere (=silne zatvoriť): Starý Gregor... zavrel za nimi dvere, zachlopiac ich, až sa zatriasly staré múry (Vajanský III², 41). Pôvodný, hláskoslovne nezmenený tvar možno mi uviesť zo staročeskej legendy o sv. Kataríne, ktorá, keď jej Kristus Pán položil zlatý prsteň na „prostřed ruky..., zaklopi svú ruku hladce (Heř-

² Aj u Kukučina: ...že mu zuby kleply nadarmo (XVII, 22).

³ V češtine mu zodpovie, ale už aj v novinárskej slovenčine rozšírený výraz: Dostať sa do úzkych.

manského Čítanka pre V. triedu, Praha 1923, str. 32), kde staročeské zaklopiti celkom naisto znamená zatvoriť, v tomto prípade ruku.

Takto na základe iných slovies, do rodiny ktorých patrí aj sklepiť, dá sa naisto súdiť, že jeho pôvodný význam je zatvoriť, a tak jeho podstatné meno slovesné (ktoré vyjadruje činnosť slovesa, z ktorého je utvorené, por. súdiť-súdenie, kričať-kričanie) *sklepenie* značí zatváranie a spájanie dvoch múrov oblúkom a *sklep* zasa ako deverbatívum — ktorá znamená vždy výsledok, konkrétum činnosti, ktorú predstavuje sloveso (por. prichodiť-príchod, uložiť-úloha) — celý ten múrmi a sklepením zatvorený priestor, teda celú miestnosť. Dávnejšie v takejto sklepenej miestnosti, a nie s obyčajnou povalou na hradách pripevnenej, býval sklep, kde sa viedol obchod, obchodovalo. — Slovo *obchod*⁴ je tiež svojím pôvodom deverbatívum od slovesa *obchodiť* a v jadre svojom znamená obchodenie ľudí s tovarom, aby kupovali, či už to bolo v sklepe alebo inde. Tu sme už pri rozuzlení rozdielu medzi sklepom a obchodom⁵: *sklep* je miestnosť murovaná, teraz už aj nesklepená, kde sa obchoduje. Najlepšie badať tento rozdiel v maďarčine: bolt (=sklep) a kereskedés (=obchod).

Rozdiel medzi slovami *sklep* a *obchod* zväčša zachovávajú aj naši predprevratoví spisovatelia: V jednom z predmestí Prahy v tej a tej ulici nachádza sa sklep. Ale to nie je sklep, ako sklepy. Tu sa skvie nápis: „Pekařství Pavla Doležala...“ (Kuk. I, 233); i do jej sklepa zatruší sa jemnejší človek (tam tiež 234); Sklepy v prízemí a výklady sú pozatvárané (Kuk. VI², 225); Ja som viedol dielňu, on (test) sklep... som potom mohol viesť i dielňu i sklep... ja som obchodu nerozumel... ja som musel zaprieť sklep (Kuk. VIII², 75); Pred sklepom sedia ženy (Kuk. X², 119; je (Aron Mendl) cestujúcim sklepom celého kraja (103); na trhu, v sklepe čo-to potrebného nakúpiť (Jesenský, Demokrati 23); šla do sklepu, alebo do mesta (Tajovský III, 138); — Ondrej Tráva mení dľa okolnosti články svojho obchodu (Kuk. I, 169); Obchody ho pripútaly k domu (180); zavŕšiť obchod s pánom Adušom (181); A už sme v uliciach, kde prekvitá obchod (Kuk. IX, 85); On (kupec) pre zisk, pre rozmnoženie obchodu znesie od ľudu útržky (Kuk. X², 107); Ďurkova náruživosť je obchod (Jesenský, Demokrati 113); — Pamätám, pamätám, ako by nie, — odvetil bystro Pohánka, v nádeji na nejaký dobrý obchod (Jégé, Adam Šangala 245).

⁴ Porov. Naše reč II, 62.

⁵ Slovo obchod dostalo sa do hovorovej slovenčiny iba po prevrate, dotedy bolo zaň slovo nemeckého pôvodu kšeft.

Ak je dobré v slovenčine slovo *sklep*, tak bude správne aj od neho odvodené slovo *sklepník* a západoslovenské (i východoslovenské) *sklepár*, *sklepárka*. Slovo sklepník je známe aj u spisovateľov, na príklad: tak skákať môže iba sklepník o čaptavých nohách... nevidí že je to sklepník... Siahne do vrecka a podáva sklepníkovi šesťák. Sklepník sa klania hlboko (Kuk. I, 241). — Od *sklep* je aj prídavné meno *sklepský*, ktoré počut na západe vo výraze sklepské kvasnice: Choď kúpiť kvasníc k pekárovi, lebo pekárske sú lepšie, ako sklepské (úzus).

Z celého vidieť, že sklep v slovenčine má svoje miesto, a preto treba ho užívať aj v školskej slovenčine. Bolo by len na škodu lexikálneho pokladu slovenčiny nechať odumrieť slovu sklep.

Sklepenie a klenba. — V tejto súvislosti ľahko bude sa zmieniť o pomere podstatných mien *sklepenie* a *klenba*. Slova sklepenie na školách — pri výklade kultúrnych dejín staviteľstva v rámci dejepisu — vonkoncom sa neupotrebuje, ale len klenby, prípadne klenutia, hoci sklepenie je dobré slovenské slovo, žijúce v ľudovej reči, kde je všeobecne známe ako stavebný termín aj so slovesom *sklepiť*, z ktorého je utvorené. Na západe (Bánovce) rozoznávajú murované, sklepené pivnice, ktoré majú sklepenie obyčajne z veľkých okresaných kameňov, od dier pivničných a starodávnych zbožných jám (= na zbožie). Je ono aj na strednom a východnom Slovensku. Len pred niekoľkými dňami počul som ho v Turci od mlynára zo Sv. Heleny, keď pri prehliadke tamjšieho kostola poznamenal: Sklepenie nad oltárom je najhoršie, celkom je premoknuté. Aj u spisovateľov najdeme naň doklady (popri klenbe a klenutí): Okná idú temer po sklepenie (v chráme Notre Dame de Paris) (Kuk. IX, 160); Prešli popod mohutné sklepenie (Kuk. XVII, 24); byť jeho nezodpovedá ani jeho pohodliu, ani postaveniu, že je staromódny, s hrubým sklepením (Vaj. XII, 80); mlaskol jazykom... tak silne, že sa echom ozvalo ťažké sklepenie jeho chyže (tam tiež, 84).

Oproti ľudovému slovu *sklepenie* slovo *klenba* je knižné, prevzaté z češtiny, ako to dosvedčuje hláskoslovný zjav slovesa klenouti, z ktorého je utvorené ako deverbatívum príponou *-ba*; to jest pri slovese *klenouti* vypadla korenná perná hláska *-p-* (z *kle(p)nutí*), tak ako pri *tonouti* (z *to(p)nutí*), *lnouti* (z *l(p)nutí*), prípadne *zakrněti* (zo *zacr(p)něti*) a za ne sú v slovenčine *sklepiť*, *topiť*, *lipnúť*, *zакrpatiť*. Podobný hláskoslovný zjav ukazuje sa tu i tam aj v slovenčine, ale v malej nepatrnej miere, na príklad trnúť popri *trpnúť*.

Slovo *klenba* ako knižné všade, kde sa len dá, nahrádzajme

dobrym domácom slovom *sklepenie*, ale sotva dá sa ním hýbať v cirkevnej reči, kde žije vo výraze: klenba nebies, klenba nebeská, lebo cirkevný jazyk ťažko meniť. No po česky píšuci slovenský básnik Ján Kollár, ktorý pomáhal tvoriť novodobú českú básnickú reč, potrebuje aj pri takomto výraze slova sklepenie, čo je uňho — nakoľko sa môžeme domnievať — z fondu jeho materinskej reči: Na sklepení swěta hvězdokrytém (zn. 258 podľa Jungmannovho slovníka, diel IV, str. 105, heslo: sklepiť).

Obchod niečím, či s niečím? Keby sme dali žiakom písať úlohu, kde by bola väzba *obchod s niečím*, istotne hneď by sa hlásili dvaja-traja, aby upozornili na „chybu“, lebo oni sa vždy učili len „obchod niečím“. Tu potom učiteľovi neprichodí nič iného, ako vysvetliť, že aj tá väzba obstojí⁶, ale novšie skúmanie dokázalo, že dobrá je len väzba obchod s niečím, ako to uvádzajú aj Pravidlá slovenského pravopisu. — Obchod, ako sme to boli už aj na inom mieste spomenuli, je podstatné meno, odvodené od slovesa obchodiť, ktorého prvotný význam je chodiť okolo niekoho alebo niečoho. Teda deverbatívum obchod je výsledkom činnosti obchodenia, konkrétum. — S pôvodným významom stretávame sa aj u Kukučina: Učiteľ... nerušil ich (mládeňcov pri pečení oplátok) zábavy. Mal dosť obchodu s oplátkami a svojimi myšlienkami (VII, 77), „... Ba zaprel som (starý podivín Ťažkan) pred ľuďmi dvere, aby som s nimi nemusel mať obchodu (VIII, 77).

Za starodávna, keď sklepy neboly natoľko rozšírené a nebolo také dobré železničné spojenie, kupci chodili so svojím tovarom po dedinách, pochodili s ním celé kraje, ba i krajiny (na príklad turčianski šafraníci so šafranom, olejkári s olejom celé Rusko), obchodili⁷ so svojím tovarom dom za domom, dedinu za dedinou.

Ak sloveso obchodiť má väzbu s predložkou *s*, tak je isté, že táto väzba prejde aj na podstatné meno z toho istého slovesa utvorené; teda *obchod s obilím, s uhlím, s drevom* a pod. Doklady z literatúry: obchodík s módnym tovarom (Kuk. IX, 17); špinavý obchod s nesmrteľnými dušami (Vaj. XII, 64). Aj u Jungmanna je iba táto väzba (Obchod s olejom, s papjrem), ale Kott pripúšťa i väzbu bez *s*.

Keďže je správna väzba *obchod s niečím*, tak celkom istotne bude správna aj pri denominatíve slovesa *obchodovať*, ktoré je utvorené zo slovesa *obchod* príponou *-ovať*, nakoľko väzba pri podstat-

⁶ Porov. časopis Naše reč II, 62.

⁷ Tam tiež: Obchodníci v dřívějších dobách vskutku „obcházeli“ dům od domu „se zbožím“...

nom mene prechádza aj na odvodené sloveso. Správnosť tejto väzby ešte lepšie vynikne, keď si ju prirovnáme k väzbe pri staršom slovese *kupčiť s niečím*. Nebohý dedo kupčil s volmi, vnuk kupčí so sviňami (úzus); „Kupčíš s jačmeňom?“ (Kuk. I, 178); kupčí s kravami (Kuk. III, 150); A ktože u nás s vlnou kupčí? (Vaj. XII, 295). Podobne je aj kupec s niečím: Židovi sa prihovoril židovsky... kupcovi s bonbonmi taliansky (Kuk. VIII, 143).

Ako vidieť, lepšia je, ba jedine dobrá je väzba *obchod s niečím*, podobne ako *kupčiť s niečím*. Hodno pripomenúť, že väzba sa nepreniesla — veď nebolo ani príčiny — na podstatné meno sklep; vždy bolo *sklep na niečo*. Ešte nedávno bolo počuť, že ten-onen otvoril si na dedine sklep na všetko: na topánky, na šaty, na stužky do vlasov atď. Aj u Kukučina: tak som prišiel do hotovej dielne a okrem toho mi mal zostať ešte hodný sklep na strižný tovar (VIII, 75).

Bolo by len na osov slovenčiny ako úradného jazyka, keby si nesprávnej väzby „obchod niečím“ na tabuliach nad sklepami povšimly aj patričné úrady a nariadily, nakoľko je to v ich moci, opravy na *obchod s niečím*, a to tým skorej, že táto väzba je uzákonená v úradných Pravidlách slovenského pravopisu a že všetci gramatikári shodujú sa v tejto veci.

Jozef Hrabovský:

O SAMOHLÁSKE Ā.

V ostatnom čase hodne sa začína uvažovať a rozprávať o možnosti a potrebe reformy terajšieho slovenského pravopisu, najmä o jeho zjednodušení so stránky grafickej. V hlavných črtách opravné návrhy v tejto veci naznačil dr. Ľudovít Novák, referent Jazykového odboru Matice slovenskej, v matičnom mesačníku Slovensko (str. 82 a 83, ročník 1936), kde medzi inými návrhmi na zjednodušenie a obľahčenie transkripcie dotýka sa nahradenia písmena *ā* prostým *e*, pričom v správnej spisovnej výslovnosti popri *e* uznával by sa i takzvaný ortoepický druhotvar *ā*.

Keby sme pri odstránení osobitnej litery *ā*, vlastne pri jej nahradení prostým *e*, mali na mysli len snahu zjednodušiť pravopis, priblížiť a sprístupniť ho — nakoľko možno — i najširším vrstvám a najmä nestredoslovenským oblastiam, bol by tento návrh azda i celkom prijateľný. Ale tu treba dobre uvážiť, či by odstránením *ā* nevznikla väčšia škoda, ktorú by ani zďaleka nevyvážila dobrá a úprimná i prakticky myslená snaha po zjednodušení. Keby sa

z pravopisu vylúčil grafický znak *ä*, tým samým činom vyradil by sa definitívne a navždy pojem, grafický obraz, ba aj zvuk tejto samohlásky i z hovorovej reči, lebo o niekoľko rokov vplyvom pravopisu (kde by bolo „deveť, meso, pamet, peta, peť, smed, zmetok“ atď. namiesto doterajšieho deväť, mäso, pamät, päta, päť atď.) každý by vyslovoval *e*, a nie *ä*, takže by veru spomenutý ortoepický druhotvar dlho netrval, naopak, zanikal by aj v reči tých, čo majú vrodené *ä*, lebo je všeobecne známe, ako mocne účinkuje pravopis na výslovnosť. Potom o samohláske *ä* vedela by len historická gramatika a dialektológia, ale pre prax by nemala nijakého významu. A čo to znamená pre slovenčinu? Stratu a ochudobnenie reči o pojem osobitnej samohlásky *ä*, ktorej výslovnosť je práve pre slo-slovenčinu charakteristická a esteticky pôsobivá. Myslím, že zmenšovanie samohláskového systému (fonémického inventára našej spisovnej reči) nebolo by na osov práve nám Slovákom, ktorí sme odkázaní na učenie sa cudzích rečí, v ktorých samohláskový systém je zväčša rozsiahlejší ako náš. Čím by sme mali menej samohlások v našom spisovnom jazyku, tým by sme mali menšie dispozície pre osvojenie si samohlások cudzích rečí. Vztahuje sa to najmä na naše *ä*. V súvislosti s jeho výslovnosťou prichodí mi na um výslovnosť francúzskeho otvoreného *e*, na príklad v slovách *père, mère, frère, fenêtre, tête* atď., ktorého kvalita je bližšia k nášmu *ä* ako k *e*. Francúzske otvorené *e* je medzi našim *ä* a *e*; keby sme ho zaradili do stupnice, umiestilo by sa takto: *a-ä-è-e-é-i*. Samohlásku podobnej kvality najdeme i v nemčine. Tejto podobnosti a znalosti vysloviť naše *ä* možno teda s úspechom využiť i v školách. — Len mimochodom pripomínam, že poprevratové pokolenie na stredných školách ľahšie si osvojovalo správnu výslovnosť francúzštiny a nemčiny, lebo vedelo vysloviť *ö, ü* a dvojaké *e* (otvorené a zatvorené), ktoré samohlásky sú bežné v maďarčine. Toto vari dostatočne dokazuje, že bohatstvo samohláskového systému je neodškriepiteľnou výhodou pri učení sa cudzích rečí.

Niektorí chceli by sa v slovenčine zbaviť tohto *ä* preto, že sa vraj na celom Slovensku neužíva a že sa vraj ťažko vyslovuje. Nuž čo sa týka tej ľahkej alebo ťažkej výslovnosti, to je naozaj veľmi relatívne. Kto vie vysloviť *ä* a užíva ho, tomu je priam také ľahké na vyslovenie ako ktorákoľvek z ostatných samohlások našej spisovnej reči. A potom princíp výslovnosti samohlásky *ä* je celkom prostý. Predovšetkým ten, čo sa chce naučiť správne vysloviť *ä*, musí si uvedomiť, že táto samohláska je prechodným zvukom medzi *a* a *e*.

Pri vyslovení samohlásky *a* ústna dutina je najväčšia, sánka (dolná čeľusť) je najviac vzdialená od čeľuste (hornej) a jazyk s ochabnutými svalmi celkom voľne leží na sánke; koreň jazyka zaujíma najnižšiu polohu v zadnej časti ústnej dutiny a koniec jazyka je len málo nadvihnutý nad koreňmi spodných rezákov, ale nedotýka sa ich.

Pri vyslovení samohlásky *e* ústna dutina je pomerne zúžená, sánka je bližšie k čeľusti, jazykové svaly trochu stuhly, pričom jazyk zaujíma polohu medzi čeľustou a sánkou, a to tak, že koreň sa silne opiera o vnútorné boky všetkých horných stoličiek a koniec jazyka sa mierne dotýka koncov spodných rezákov.

Pri vyslovení *ä* ústna dutina je o niečo menšia ako pri *a*, ale o niečo väčšia ako pri *e*. Jazykové svaly sú celkom tak ochabnuté ako pri *a*, ale poloha jazyka v ústnej dutine je zas tá istá ako pri *e*, teda koreň jazyka sa slabo (lebo svaly sú ochabnuté) opiera o vnútorné boky všetkých horných stoličiek a koniec jazyka sa mierne dotýka koncov spodných rezákov. — Je zaujímavé porovnať výslovnosť tohto *ä* v Turci s jeho výslovnosťou v Liptove. Liptovské *ä* je o niečo otvorenejšie a zneje primätko, oproti tomu turčianske *ä* je o niečo zatvorenejšie a zneje lahodnejšie.

Povedzme, že by sa i po zavedení grafického znaku *e* namiesto terajšieho *ä* chcela akosi umele a nasilu zachovať výslovnosť *ä* a že by sa táto výslovnosť uznávala ako ortoepický druhotvar. Aké by boli následky? O krátky čas bolo by potrebné shrnúť podľa abecedného poriadku všetky slová, v ktorých sa *e* môže vyslovovať ako *ä*, a naučiť sa ich, ak by sme nechceli, aby sa ľudia mýlili a vyslovovali *ä* tam, kde sa nemá vyslovovať. Bolo by to niečo podobného — pravdaže, len vo výslovnosti — čo máme teraz pri písaní *i* a *y*.

Nakrátko povedané, odstránenie *ä* z nášho pravopisu znamená pre slovenčinu a Slovákov škodu a ponechanie výslovnosti *ä* ako ortoepického druhotvaru znamená chaos. Najsprávnejšie by bolo ponechať i na budúce *ä* v písme aj vo výslovnosti, pričom výslovnosť *ä* treba uznať ako jedine správnu, a nie ako druhý možný druhotvar ortoepický. Príslušníci tých nárečí, v ktorých niet *ä*, musia sa ho naučiť písať a vyslovovať v školách.

Napokon treba poznamenať, že v iných jazykoch sú oveľa väčšie nárečové rozdiely ako u nás, a jednako nemenia si tam vžitý pravopisný systém na škodu počtu samohlások spisovnej reči.

DISKUSIA O PREDLOŽKÁCH DO A ZA.

Predložky *za* a *o* učili nás správne užívať pri určovaní času takto: *za* pri vymedzení *intervalu*, *úseku* časového, po ktorý činnosť dej *trvá*, na pr.: *Za* hodinu prebehne vlak 60 km. Prečítal knižku *za* tri dni; *o* pri označení časového *bodu*, keď istý dej *skrsne*, keď istá skutočnosť *nastane*, na pr.: *O* hodinu budeme v Žiline. *O* tri dni knižku vrátim. Na strednom Slovensku sa v ľudovej reči funkcia predložiek *za* a *o* konzekventne zachováva v takomto smysle, v dobrom spisovnom úze tiež, prečo by sa nemohla uzákoniť aj v právnickej terminológii? Náš systém predložiek na určovanie času je celkom presný a pevný, nenačím ním hýbať, a vyhneme sa nedorozumeniu.

Predložky, ktorými vymedzujeme časové body a úseky, môžeme roztriediť takto:

I. *Určenie časového bodu*

istého: 1. prosto jeho vyznačením, čiže udaním dáta (21. VI. 1936; *v* nedeľu; *na* nedeľu; *o* siedmej);

2. konečným bodom časového úseku (*o* dva týždne; *pred* troma dňami);

neurčitého, vymedzeného iba približne: 3. dvoma pevnými časovými bodmi (dakedy *medzi* utorkom a sobotou; *od* utorka *do* piatku);

4. časovým úsekom, v ktorom časový bod musí ležať (*do* dvoch týždňov);

5. jednostranne, hornou (*do* Vianoc; *pred* Vianocami) či dolnou hranicou (*po* Vianociach; *od* Vianoc počínajúc), alebo centrálne vnútorným bodom (*okolo* Vianoc).

II. *Určenie časového úseku:*

1. prosto udaním jeho dĺžky (*za* dva týždne; *po* celý rok);

2. vymedzením obidvoma jeho krajnými bodmi (*od* dneška *do* piatku; *od* 1. IV. *do* 1. VII.).

*

Dve vety, ktoré uvádza v svojom článku dr. J. Fundárek: A) „žalovaný má zaplatiť do 15 dní“, B) „žiadost o dražbu možno podať *za* 15 dní...“ — Veta A) vyjadruje časové určenie podľa I/4. a predložka *do* je na mieste, ale mohla by sa nahradiť aj predložkou *za* (podľa II/1.), ktorá síce určuje časový úsek, po ktorý dej trvá, no použitý slovesný vid („zaplatiť“) vyjadruje dostatočne momentnosť deja (veta by mala význam duratívny len vo forme „má platiť *za* 15 dní“). Poznnamenávam to len preto, aby bolo jasné, že

keby sme už chceli predložky *za* použiť v niektorej z oboch viet, mohlo by sa tak stať iba vo vete A).

Vetu B), ak nechceme porušiť náš predložkový systém, musíme písať správne takto (podľa I/2.): B) „žiadost o dražbu možno podať *o* 15 dní...”

Predložku *o* v tejto jej funkcii vytíška, pravda, predložka *za* (vplyv češtiny a nárečí), ale kým je základom nášho spisovného jazyka stredná slovenčina, načim sa spravovať jej zákonmi. — Veta B) je v správnom znení srozumiteľná každému Slovákov, kým v tvare, uvádzanom dr. Fundárkom, by Stredoslováka celkom iste mylila, dával by jej význam vety A).

*

Dr. J. Fundárek v svojom článku pripomína, že odborná terminológia môže sa odchyľovať od ľudovej reči. Naisto — donáša to už sama povaha veci. Veda operuje vždy s pojmami presnejšími, vyhranenejšími, podľa toho musí si upraviť i slovník. Tu načim význam slova zúžiť, tu rozšíriť, vybrať z niekoľkých synonym pre určitý pojem jeden výraz, ak sa ukáže potreba, i slovo pozmeniť alebo vytvoriť aj nový termín. No nesmieme pritom zabúdať na princíp *ekonomičnosti*. Nesmieme diferencovať jazyk vedecký od ľudového bez príčiny. Nesmieme robiť z nevyhnutnosti samoúčel. Túto zásadu treba mať na ume pri tvorení terminologického slovníka, lebo má všeobecnú platnosť. Vzťahuje sa aj na pretriasaný prípad, a to vo zväčšenej miere, lebo sú tu dve závažné okolnosti iné:

1. Ide o predložky. Môžeme zužovať alebo hocijako meniť význam podstatného mena, prídavného mena, slovesa a hádam aj ostatných ohybných častí reči, lebo zmena sa týka iba slova samého a nevplýva na smysel slov ostatných vo vete. Inakšie sa má vec pri spojkách a predložkách (čiastočne aj pri príslovkách), ktoré určujú *vzťahy* medzi slovami a podstatne menia smysel celej vety. Je teda prismeľé dávať týmto častiam reči význam odchodný od ich pôvodného smyslu v živom jazyku.

2. Ide o disciplínu, ktorá svojimi normami zasahuje najhlbšie do verejného života. S paragrafmi prichádzajú do styku najširšie ľudové vrstvy, keď inak nie, tak vo forme rozličných vyhlášok. To znamená, že právnici majú najúzkostlivejšie dbať na to, aby ich jazyk bol srozumiteľný celému kolektívu, s ktorým sú v styku.

Ivan Michalovič.

V poslednom dvojčíisle Slovenskej reči p. doc. dr. J. Fundárek stavia sa proti tomu, aby sa nezavrhovala predložka *do* v právnic-

kom terminologickom slovníku, keďže je potrebná v záujme právnej presnosti, ale naopak, aby sa zachovala, a to najmä v takýchto väzbách: do 15 dní, do 10 dní a pod.

Kto mal možnosť bližšie pozorovať reč našich právnikov, musel zbadáť, že často jednoduché logické pojmy svojím právnickým vyjadrovaním natoľko skomplikujú, že napokon i logik-neprávnik príde často na možnosti dvojakého vysvetľovania tej istej veci. A to sa stáva práve preto, že právnici niekedy komplikujú jednoduchú, evidentnú vec, takže sa dá potom vysvetľovať podľa toho, ako si to okolnosti vyžadujú. Je potom častým zjavom, najmä pri úradoch, že na túto, „samozrejmu“ logičnosť doplácajú osoby, ktoré majú s nimi do činenia.

Takúto nepotrebnú „logičnosť“ vidím i v dvojitosť predložiek *do* a *za* v právnickej terminológii. Berme si prípad, že sa na súde úraduje iba do dvanástej predpoludní. Teraz by na príklad niekto musel nevyhnutne na súd o 9. hodine. Stal by sa prípad, že patričná osoba by ta vôbec nešla, takže by musel prísť po ňu o desiatej sluha s výzvaním: „Musíte *do jednej* hodiny na súd, lebo... atď.“

Sudca totiž chcel by už tam mať tú osobu najneskoršie *do 11. hodiny*, aby mohol súdne rokovanie zakončiť o dvanástej. Patričná osoba by si sluhovo vyzvanie mohla vysvetľovať podľa logiky tak, že na súd môže prísť až *po dvanástej*, t. j. *do jednej hodiny* popoludní. Aká jednoduchosť a zrejmosť pre právnickú terminológiu je tu v predložke *o* v našom prípade: „Musíte *o hodinu* na súd!“

Celkom správne poznamenáva autor — *tri* —, ktorý sa tiež prihovára v právnickej terminológii iba za predložku *za* a nie *od* „...že *pri označovaní lehôt inú funkciu má predložka za a inú predložka do*.“ Dúfame, že pri budúcej právnickej terminológii uskutočnia sa slová p. doc. dr. J. Fundárka: „*Jazyk každého oboru vedeckého skúmania a toľôž jazyk právny musí používať výrazov úsečných, presných a jednoznačných. Princíp presnosti a jednoznačnosti v odbornej terminológii znamená, že volený výraz musí presne kryť pojem, ktorý chceme ním vyjadriť, nesmie nám povedať ani viac, ani menej a nesmie pripustiť možnosť rozličného významu.*“ Toto je i našim úprimným želaním. Ján Derdiak.

Ešte raz: *Do 15 dní — za 15 dní.* — Len tešiť sa možno, že sa aspoň o jednom právnickom termíne rozvinula malá debata, ktorá poskytuje vhodnú príležitosť rozvinúť dôvody dvoch odlišných mienok. Pokladal by som to vždy za veľmi vítaný zjav, keby týchto

debát bolo čím viac, lebo len verejným uvažovaním a verejným kritickým rozborom možno eliminovať rozpory a dôjsť k jednotne uceleným náhľadom.

V časovom zameraní predložka *do* a *za* majú cele odlišnú funkciu.

Objasním to na niekoľkých príkladoch.

Do dňa, do rána, do večera, do noci, do panovania Petra Veľkého je významove celkom iné ako *za dňa, za rána, za večera, za noci, za panovania Petra Veľkého*.

Tento rozdiel je ešte krikľavejší, keď mu dáme výraz celými vetami: Do dňa stáli sme na stráži a za dňa pochodovali sme ďalej. — Do rána sedeli sme na porade a za rána rozhodili sme sa po domoch. — Do noci sme ryby lovili a za noci popri spánku počúvali sme žblnkot hôrnej riečky. — Do panovania Petra Veľkého nebolo v Rusku centrálnej štátnej moci, ale za panovania Petra Veľkého stalo sa Rusko veľmocou.

Vo všetkých týchto príkladoch, ako i vôbec vždy, predložka *do* označuje istý *konečný bod* času, do ktorého sa niečo dialo. No kedy sa tento dej začal, to sa pri tejto predložke nedá tušiť, lebo touto predložkou nemožno zachytiť a tobôž fixovať časový interval, plynúci od istého časového začiatku až do istého časového zakončenia.

Do Jána, do Ľura, do Turíc, do Vianoc, to sú všetko len oporné a orientačné body bez časového výmeru, označeného už či počtom hodín, dní, mesiacov alebo rokov.

Pýtam sa, čo by bolo vtedy, keby veriteľ vyzval dlžníka ráno o 9. hodine, aby platil „do troch hodín“? — Vec by sa asi tak vyvinula, že dlžník, ktorý vie správne po slovensky, platil by do 3. hodiny popoludní a dlžník, ktorého rečové znalosti sú slabšie a ktorý by sa preto uchádzať musel o poradu právnickú, platil by prípadne do 12. hodiny na obed, lebo slovenský advokát mohol by vyzvanie poňať nie po slovensky, ale — po terminologicky — podľa terajšej chybnnej súdnej praxe.

Oproti tomuto predložkou *za* označujeme presne vyhranené časové úseky, čoho keby nebolo, odkázaní by sme boli upotrebovať predložky *od-do*, ale to by bolo rečove veľmi ťarbavé.

Keď poviem *za dňa*, každý vie, že je to časový interval od svitu až do mrku, — keď poviem *za rána*, každý má hneď predstavu o tých včasných hodinách, ktoré tvoria ráno atď.; a kto by si mohol popliesť dobu do Petra Veľkého s dobou za Petra Veľkého?

Slovom: predložkou *za* neoznačujeme iba časový bod ako predložkou *do*, ale dlhšie plynúce časové úseky, čo v právnickej termi-

nologii menujeme *lehotami*. Pri každej lehote v právnickom smysle musí sa presne označiť jej časový úsek.

Keď som upozornil naše právnické kruhy na nemožnú terminologickú frázu *do 15 dní*, urobil som to so zreteľom na rečovú správnosť a terminologickú presnosť. Naša mladá terminologia nesmie sa umele a násilne vzdávať ani od ľudovej a tým menej od spisovnej slovenčiny, lebo veď terminologia je tiež častou spisovného jazyka. Nikto síce nepopiera, že každý spisovný jazyk a tak i jeho vedecké terminologie sú viac-menej umelým útvarom, ale zato ani s vedomím tohto nesmieme dopustiť, aby sa medzi ľudovou rečou a medzi právnickou terminológiou tvorilo nejaké oddelovacie pásmo. Toto je princíp našej ľudovosti a jazykovej demokracie, ktorá nestrpí, aby sa rečové extravagancie pestovali na škodu jasnosti a zrejmosti. Právnická terminologia nie je výsadou kasty vzdelancov, — to je studnica poučenia pre každého bez ohľadu na to, či patrí do stavu právnikov, alebo do stavu roľníkov, robotníkov a pod. Každodenný život na každom kroku núti i prostého človeka užiť právnické termíny.

Slovenskému roľníkovi nikto by nevysvetlil, prečo má hovoriť v styku s učenými ľuďmi „do 15 dní“, keď mu ľudový rečový úzus a neskazený rečový sluch a cit našepkávajú *za 15 dní*. Donucovať ľudí hovoriť skreslenou rečou alebo rečou dvojitou — ináč na dedine a ináč v meste, je hriechom proti našej národnej a rečovej pospolitosti.

Terminologia nemôže byť teplou hradou ľubovoľných rečokazov, a — ako som už povedal — najmä právnickú terminológiu načim ubájiť od rečových chýb, lebo toto je terminologia národného celku a tak zpomedzi všetkých terminológií ona nám môže spôsobiť najväčšie škody, ak pri jej tvorení nebudeme rešpektovať svojskosti ľudovej reči. Keď sa plevel ujme, ktože ho vyhubí? Ľud má sklon napodobňovať hovor inteligentnej vrstvy, — nech sa mu teda dáva dobrý vzor.

Že sa naši právnici pri týchto predložkách veľmi zmýlili, toho dôkazom je i tá okolnosť, že — okrem Čechov — ani jeden slovan-ský národ nevyjadruje termín lehoty predložkou *do*. Srbi hovoria *za 15 dana* — *u roku od 15 dana*, — Slovinci hovoria *v roku 15 dni*, — Poliaci hovoria *za 15 dni* — *w ciągu 15 dni* a Rusi hovoria *čerez 15 dnjej* — *v tiečienji 15 dnjej*.

Čo sa premlčania týka, táto právna skutočnosť nikdy nenastane na pr. v 32-ročnej lehote, lebo „za 32 roky“ neznačí nikdy *plne*

uplynutie tejto lehoty, ale najviac — v toku času — jej poslednú minútu. „Za 32 roky“ je podľa správnej terminologie časový úsek, ktorý plynie od prvej minúty prvého roku až do ostatnej minúty posledného roku stanovenej lehoty, čím teda nenastáva ešte právna skutočnosť premlčania, lebo časove vstúpiť musíme do prvej minúty 33. roku, aby sa premlčanie stalo právnou skutočnosťou. „Za 32 roky“, to jest za ten čas, kým plynie táto 32-ročná lehota, nič sa nepremlčí, lebo premlčanie stáva sa právnym skutkom len *po* uplynutí stanovenej 32-ročnej lehoty. —*tri*—

PÔVODNÝ VÝZNAM SLOVA *POPOLNICA*.

Od niektorých čitateľov Slovenskej reči dostali sme vysvetlenia o presnom význame slova *popolnica*. Píšeme *popolnica*, a nie *popelnica* (západoslovenský tvar), keďže z nižšie uvedených poznámok vysvitá, že slovo *popolnica* je známe aj na strednom Slovensku. Uvádzať doslovne niekoľko zaujímavých odpovedí:

Dvorníky (v Honte). — Pán Jozef Dekýš, pridelený notár v Šahách, poslal nám tento list: „V Hontianskej (v Dvorníkoch i na okolí) *popolnica-popolnačka* (vyslovuje sa *popouňica-popouňačka*) je plachta, do ktorej sa viaže popol na zvaradlo pri zváraní zrebného plátna. Ženy po dedinách neperú rádionom, ale zvárajú! Zvaradlo je veľká drevená nádoba, do ktorého sa nakladie konopné plátno (zrebné), do prostriedku zvaradla dá sa popolnica (plachta s popolom), zasa plátno a navrch tiež popolnica. Toto sa zalieva vreľou vodou a dierou na spodku zvaradla vyteká lúh, ktorý tečie do šaffa a ztadiaľto sa vylieva znovu na zvaradlo. Popolnica-popolnačka je tiež taká konopná plachta, v ktorej sa nosieva burina sviniam alebo žihlava húsencom. Na posteli je plachta, na stole obrus, na drabínovom voze pri sväzani zbožia je poňva. — Píšem Vám toľkoto na objasnenie popolnice. Slová uvádzam úmyselne ľudové, tak ako mi to 70-ročná stará matka vysvetľuje.“

Šalgov (pri Nitre). — Z listu p. Jozefa Demetera z Drahoviec: „Čítajúc článok „Len do popelnice súci“ od p. J. Skutila a výzvu redakcie SR, chcem objasniť najmä poznámku Jar. Palliardiho „popelnice je tiež plachta“. — Na okolí Nitry, hlavne v Šalgove, popolnicou (nom. *popolnica*) v ľudovej reči rozumie sa skutočne len plachta. Je z hrubšieho konopného plátna štvorcového formátu o strane asi 1 m, na každom rohu má prišitý trak asi meter dlhý, ktorý je tiež z konopného plátna. Používa sa len na nosenie, na pr. trávy, slamy,

zeliny, sečky, zemiakov, kukurice a pod. Niet temer ženy, ktorá by neniesla popolnicu, keď ide do vinogradov alebo na pole. Popolnicu poznajú v každej domácnosti. — Odkiaľ má meno popolnica, ktorá teraz už nemá vôbec nič spoločného s popolom? Ešte koncom predošlého storočia väčšia časť odevu bola z konopného plátna. Keď mali ženy prať tieto konopné časti odevu a rozličné plachty, napred ich zváraly. Deň pred praním nabraly do popolnice dreveného popola, pečlivo zaviazaly, vložili na dno zvaráka (zvaradla) a zaliali vreľou vodou. Do tejto lúhovej vody vo zvaradle daly šaty a takto namočené nechali do druhého dňa. Pravda, popolnica s popolom ostala cez celú noc na dne zvaradla. Meno *popolnica* ostalo, hoci sa už asi 50 rokov neužíva na pôvodný cieľ. — Toto vysvetlenie mi dala moja nebohá babka ešte ako chlapcovi.“

Veľké Kostolany (okr. Piešťany). — Z listu p. Aug. Považského z Bučian: „Nadväzujúc na článok p. dr. Skutila, oznamujem Vám, že slovo *popolnica* (a nie „popelnica“) užíva sa v ľudovej reči v mojom rodisku, vo Veľkých Kostolanoch, a tiež v niektorých obciach na okolí, na pr. v Zákostolanoch, v Pečeňadoch, v Dubovanoch, v Nižnej atď., vo význame *popolnica* = *plachta*. — Na pr. pri mlatbe počuť: „Zeber tý plevy do popolnice“. — Aj na mňa cez prázdniny nie raz zavolała mamička: „Dones mi popolnicu!“ — Tohto pomenovania plachty sa používa na rozdiel od plachty lepšej, jemnejšej, zhotovenej z konopného plátna (ľan, u nás len, ako rastlinu súcu na dorábanie plátna, v Kostolanoch nepestujú), popretkáwanej prípadne bavlnenými mrežkami. Takúto lepšiu plachtu upotrebuju na pr. pri kršteniach na odnášanie koláčov a pri iných príležitostiach. — Oproti tomu popolnicou voláme plachtu, zhotovenú z hrubého konopného plátna, ktoré sa na nič inšie nedá upotrebiť, iba na zhotovenie popolníc a vriec. V popolniciach nosia sečku, plevy a pod. Aj zo starých vriec sa robia popolnice. — Plachty sú z konopného alebo ľanového plátna, obrusy z jemnejších továrenských látok. Na obrus gazdiná nikdy nepoužije pomenovania plachta alebo popolnica, iba v opovržlivom slova smysle, keď je to látka na nič súca, podlá, lacná. („Je to jako popolnica, koberica“, vyslovila by sa). — V Bučianoch, ktoré sú aj nárečovo blízke našej obci, nemal som príležitosť zistiť, v akom smysle poznajú toto slovo, a či ho poznajú vôbec. Okrem toho rozpamätávam sa na pesničku o starej Židovke, ktorú sme za detstva spievali. Z pesničky si pamätám už len túto slohu: Ej! Židovka, kebys' nebola pījala pálené aj z borovicú, nebola by prišla pre teba smrť s popolnicú. — Aj tu sa myslí *popolnica-plachta*, a nie urna.“

Je veľa pekných slovenských slov, ktoré ešte neuzrely svetlo sveta ani v beletrii, ani v súčasných prácach slovníkových. Načim také slová usilovne zbierať čo najskôr. Praktické by bolo, keby každý čitateľ tohto časopisu chytil sa do zapisovania zaujímavých nárečových slov a potom by ich poslal s náležitým výkladom redakcii Slovenskej reči. Káže nám tak robiť aj naša národná povinnosť. Môj veľký slovensko-anglický slovník (ktorý i s dielom anglicko-slovenským vyjde pred Vianocami) obsahuje hodne takých slov, nakoľko som ich ešte v Amerike mohol posbierať od rozličných Slovákov; no to je len skromnučka sbierka oproti tomu, čo by naozaj mohlo byť, keby sa všetci milovníci slovenčiny dali zbierať náš slovný poklad.

Je naozaj veľká škoda, že hneď po prevrate nesobierali slovné bohatstvo našich nárečí a spisovnej reči, čo by bolo malo väčší význam ako štúdium hláskoslovja jednotlivých nárečí. Také spracovanie dialektov bola síce vec potrebná, no nijako súrna, pretože dialekty netratia tak chytré svoje hláskoslovné znaky. Naproti tomu slová sa tratia.

No k veci. Jedno z takých slov, čo ešte nie je v literatúre, a mohlo by byť, je *neklud*. Patrí ono medzi tie slová, čo sa hláskoslovne podobajú českým slovám, ale význam majú iný. V češtine na príklad máme *klid* v značení pokoj, ticho, v takomto značení dostalo sa najmä po prevrate aj na Slovensko, kde si z neho urobili *klud*. Otázka je, či toto slovo v spomenutom význame ozaj potrebujeme, či by sme sa bez neho pekne-rúče neobišli. Ale môj cieľ je tu: na svetlo vyniesť slová *neklud* a *klud* so všetkými odvodeninami, ktorých je hodná kopa a ktoré sa ozývajú medzi ľuďmi na strednom Slovensku. Pravdaže, nie všade sú známe všetky odvodeniny.

Podobu *klud* podarilo sa mi zistiť iba v Cigli, teda v hornej časti Nitrianskej stolice, kde hovoria len strednou slovenčinou. V Cigli známe sú všetky odvodeniny slova *klud*. Slovo to značí čistotu. Najviac ho počuť v negatívnej forme: *neklud*. Matka dcére pre neoriadenú izbu dohovára: Hanbi sa za taký neklud! Z toho odvádza sa *nekluda*, *nekludník* (*nekludnica*). Značí to neoriadenú osobu, teda niekieu, aj nečistotníka. Zistil som, že v Turci je známe *nekluda*. Tu i tam zjavuje sa *nekludník* (aj *neklúdnik*). Slovo *nekludný* (i *neklúdny*) poznajú na mnohých miestach stredného Slovenska

v značení nečistotný, niekiepny. V Cigli známe je aj *kľudný* = čistý, oriađený. Sem patria slovesá *kľúdiť* = čistiť, riadiť, kiepiť; potom *kľúdiť sa* = riadiť sa, čistiť sa; taktiež pratať sa (kľúd sa mi odtiaľto); *okľúdiť* = očistiť, oriaďiť izbu; *okľúdiť sa* = ogabať sa, okiepiť sa, oriaďiť sa: Čože sa táto nekluda už voľajako neokľúdi? — *vykľúdiť* = vyčistiť, vyriaďiť; *vykľúdiť sa* = vyčistiť sa, no aj vypratať sa; *odkľúdiť* = odpratať; *odkľúdiť sa* = odpratať sa: Nalapáš (dostaneš bitku), ak sa ztadeto hneď neodkľúdiš! — *pokľúdiť* = počistiť, popratať; *skľúdiť* (omrvinky so stola) = schrániť, spratať; *zaneokľúdiť* = zanečistiť, zakydať.

Keď som prišiel na Slovensko vlani a videl som tu i tam úradný nápis, že správa proší obecnstvo o zachovanie čistoty a „kľudu“, pomyslel som si, načo takto užívať synonymá? Len neskôr vysvetlili mi, že tam slovo kľud je nepotrebné prevzaté z češtiny a značí vraj pokoj, ticho. Ja poznal som slovo kľud len tak, ako ho pozná slovenská stárež, ktorá ešte pekne hovorí po slovensky.

Keby sme hľadali v dejinách slovenčiny poučenie o slove *kľud* a o jeho odvodeninách, našli by sme takéto doklady: Bernolákov Slowár uvádza *kludiť*, pratať, spratať, popratať, čistiť, upracovať, upratať (pole kludiť, pleť; reki kludiť, folyó vizeket tiszítáni; záchodi kludiť, árnyék székeket tiszítáni; zahradi a stromy kludiť); *kludní*, čistotní; *kludeňi*, spratání, pospratání, čistení, upratání; *wikludiť*, wipratať, wiprázňiť, wičistiť. — Jančovičov slovník z roku 1848 má *klúdení*, takarított, tiszított; *klúdeňja*, takarítás, tiszítás, *klúdiť*, *klúdi*, takarít, tiszít. — Kálalov Slovenský slovník (z r. 1924) uvádza *kľúdiť*, *neklud*, *nekluda*, *okľúdiť sa*, no prekvapuje, že pri slove *kľud* má české vysvetlenie „klid“, čo je rozhodne nesprávne. — Peter Tvrdý v svojom Slovenskom frazeologickom slovníku nemá hesiel *kľud*, *neklud*, *kľúdiť*. Zaujímavé je, že Pravidlá slovenského pravopisu neuvádzajú vôbec slova „kľud“ a pri hesle *neklud* poznamenávajú: *neklud* = neporiadok, nečistota; *nekludný*, neporiadny, nečistý. — Význam upratať, čistiť má aj hornolužické sloveso *kludzić*.

Ako vidno z dokladov z našich nárečí a zo starších slovníkov, pôvodný význam slova *kľud* je čistota, a nie pokoj alebo ticho. O tom svedčia aj všetky odvodené slová. My kľud v značení „pokoj“ nepotrebujeme.

Slovenčina smie mať iba jeden rozumný a odôvodniteľný cieľ, a to je: slúžiť za most ku vzdelaniu ľudu slovenského.

Samo Czambel.

K PRÁVNICKEJ TERMINOLOGII.

Na ustálenie právnickej terminologie bola založená komisia pod predsedníctvom prvého prezidenta Najvyššieho súdu dr. Vladimíra Fajnora. Jej členmi sú slovenskí právnici: univerzitní profesori, sudcovia, verejní notári, advokáti, vcelku asi desiat. Komisia má byť svolaná v lete, aby si ustálila pracovný postup a aby si podelila prácu. Potom bude záležať len na pracovnom tempe, kedy od nej dostaneme hotové dielo, t. j. presné termíny, s ktorými má slovenské právo pracovať.

Nevyhnutným základom prác komisie bude musieť byť Právnický terminologický slovník, ktorého autormi sú dr. Fajnor a dr. Záturecký; nielen preto, že tento slovník je podnes jedinou prácou tohto druhu, ktorú máme, a teda jediným spoľahlivým východiskom, ale aj preto, že je to práca, ktorej systému sa komisia pravdepodobne bude musieť pridržiavať.

Pri ustáľovaní právnickej terminologie by sa mohlo pokračovať dvojakým smerom:

1. Určiť správny výraz a pridať k nemu príslušný výklad. Bol by to skoro právnický náučný slovník, ktorý by vyžadoval mnoho práce a ktorého rozsah by bol obrovský. Dnes už aj v práve je mnoho odtienkov, ktorých spracovanie v tejto forme by bolo na naše pomery prepychom. Pojmy, s ktorými operuje na pr. právo exekučné, sú celkom iné, ako pojmy práva trestného, autorské právo má mnoho pojmov, o ktoré nezavádzame v práve medzinárodnom, zmenkovom alebo v potravinárskych predpisoch. Nakoľko vieme, aj v Čechách začali vydávať slovník *len* administratívneho práva, teda aj tu sa obmedzili na jedinú právnu oblasť, pričom výklad niektorých hesiel zaberá niekoľko strán. Keď si uvedomíme, že my Slováci nemáme ani toľko materiálu, ani toľko pracovníkov k dispozícii ako Česi, vidíme, že takto by sme sa dali do diela, ktoré by tak skoro neprišlo na verejnosť. A aj keby prišlo, nebolo by to to, čo právnická verejnosť predovšetkým potrebuje. Budova slovenskej právnickej reči by sa tu stavala od vrchu, a nie od základov.

Podobné námietky treba uplatniť aj proti tomu, aby sa ustálila právnická frazeologia prv ako terminologia, lebo je prirodzené, že najprv musíme mať ustálené jednotlivé výrazy a len potom môžeme pristúpiť k veciam složitejším.

2. Z toho, že základom práce komisie má byť spomenutý slovník,

vyplýva aj forma budúceho diela. Má to byť slovník slovensko-maďarský. Mohlo by sa namietat, prečo ešte dnes robiť maďarské slovníky? Ale túto formu odôvodňuje praktická potreba. Nielen že máme ešte aj dnes mnoho starších advokátov, ktorí po slovensky vôbec nevedia alebo len slabo, ale aj medzi mladými advokátmi, odchovancami československých univerzít, sú mnohí takí, čo sa počas štúdií nemohli naučiť správne po slovensky, najmä nie, keď študovali v Prahe alebo v Brne. Dôležitým argumentom pre túto formu je aj okolnosť, že máme niekoľko pohraničných okresov, ktorých obyvateľstvo má menšinové právo: užívať pri súdoch a úradoch tak v rokovaní ako aj v podaniach svoju materinskú reč, maďarčinu. Pre toto neslobodno dopustiť, aby mladá generácia právnická (a slovenská vôbec) zabudla maďarsky. V posledných časoch sa veľmi poukazuje na to, že slovenská mládež pre nedostatok znalosti maďarskej reči veľmi trpí, keď pôsobí na pohraničí, už či je v štátnej alebo súkromnej službe. Táto generácia sa na strednej škole učila už len po slovensky. Tým sa dostala do nevýhody oproti maďarským kolegom, ktorí sa po maďarsky učili doma i v škole, a po slovensky sa naučili ako-tak v škole. Maďarským právnikom u nás ani styk s úradmi, ani styk s obyvateľstvom nerobil ťažkosti. Úrady, bohužiaľ, nestahovali konzekvenencie z toho, že podania, žaloby, sťažnosti a pod. boli v kostrbatej slovenčine, neodmietali takéto podania, ani za ne neprisudzovaly menšie trovy, čo by bol býval veľmi účinný korektív pre neznalosť úradnej reči. Tomuto vývinu sa prispôsobili všetci zamestnávateľia v národnostne smiešaných krajoch. Ak boli Maďari — prijímali len svojich a z neznalosti úradnej reči vôbec nemali škody. A Slováci z praktických príčin hľadali tiež takých zamestnancov, čo poznali reč ľudu. Ak ich nenašli medzi Slovákmi — čo sa dosť často stávalo —, prijali Maďarov.

A konečne aj medzištátny styk s Maďarskom vyžaduje, aby v styku s tamojšími úradmi advokáti užívali ich reč. Tým sa vybavenie vecí značne obľahčuje. Je pravda, že ešte aj dnes sa v styku so zahraničnými advokátmi užíva nemčina, ale od úradov v Maďarsku sotva môžeme žiadať, aby nám na naše podanie v nemeckej reči odpovedali po nemecky.

Toto všetko sú dôvody pre to, aby sa v súvislosti s uzákonením slovenskej reči právnickej nezabudlo ani na maďarčinu. Podporuje ich aj analogický prípad v Čechách, kde za redakcie dr. Františka Sumbala, vrch. odb. radcu v ministerstve vnútra, začali vydávať Česko-nemecký slovník terminologický a fraseologický. Dielo vy-

chádza nákladom Štátnej tlačiarne v Prahe. Každodenný styk s obyvateľstvom menšinovej národnosti si vydanie tohto diela vynútil.

*

Ako sme už spomenuli, pokladáme za nevyhnutné, aby východiskom pre práce komisie bol Právnický terminologický slovník dr. Fajnora a dr. Záturského. Jeho slovensko-maďarská časť vyšla r. 1923. Od tých čias sa materiál, z ktorého možno čerpať, značne rozrástol. Pribudly desiatky a stovky právnických kníh, niekoľko ročníkov zbierok zákonov a mnoho časopiseckého materiálu. Tento materiál bude treba najprv posbierať a potom roztriediť. Ako sa má táto práca vykonať, aby autorské práva pôvodcov Právnického terminologického slovníka ostali nenaštrbené, to by najlepšie vedeli povedať sami pôvodcovia.

Od tohto závisí aj ďalší postup. Ako pramene, odkiaľ sbierať materiál, sme označili právnické knihy (učebnice, komentované zákony), zbierky zákonov a odborné časopisy. Väčšina kníh má na konci soznam jednotlivých hesiel, ktoré bude treba posbierať, porovnať s materiálom, ktorý je shromaždený v slovníku, a zbytočný odložiť, a tým, čo ostane, slovníkový materiál doplniť a takto shromaždený prezrieť.

Ostáva otázka, či tieto abecedné soznamy samy o sebe stačia? Či spomenuté publikácie neobsahujú aj iné potrebné výrazy, ktoré nie sú uvedené v abecedných soznamoch? Možno, že niektoré publikácie ani nebudú mať tieto abecedné registre. Dnes si ani nevieme predstaviť, aká by to bola práca prezrieť *všetky* publikácie, ktoré sú k dispozícii. Nazdávame sa, že v tomto smere ani jeden z členov komisie nemá času na takúto prácu.

Tu poznamenávame, že vypísanie frazeologického materiálu z Kármánovej knihy Zmenkový zákon prinieslo na 1300 hesiel a práca si vyžiadala približne 2 mesiace času, pravda, keď sa práca robila ako vec vedľajšia.

Iný pokus získať presný stav nových hesiel, ktorými by bolo treba slovník doplniť, pri litere *a* ukázal, že asi k 170 heslám, ktoré obsahuje Právnický terminologický slovník, prišlo by vyše 200 hesiel nových. Tieto nové heslá sobsbierali sme vo vyše 40 knižkách (väčšinou v knihách s komentovanými zákonmi) a materiál je celkom neusporiadaný. To znamená, že pomer základného materiálu a doplnkov pri ostatných literách nemusí byť taký istý, lebo pri litere *a* je mnoho cudzích slov (na pr. aberratio ictus, abnormalita, abonent, absencia, abstraktná škoda, absolutorium a pod.) a je tu

mnoho slov, ktoré bude treba vydeliť, hoci sú síce bežné v niektorej oblasti práva, ale je otázka, nakoľko sú tieto pojmy pre právnickú terminológiu potrebné. Tak na pr. je mnoho príbuzných slov pri pojme „auto“ v zákone o motorových vozidlách, a to isté platí pre pojem „alkohol“, ktorý sa vyskytuje v potravinárskych predpisoch alebo pre slovo „anekdota“ v autorskom práve.

Otázka je aj to, či tam, kde čiastkou právneho pojmu je prídavné meno, treba pojem uviesť pod začiatočnou literou prídavného mena alebo podstatného mena, alebo pri oboch? Pri litere *a* je tento prípad pri hesle *abstraktný*, na pr. smluva, sľub platenia, papiere, škoda, výpočet škody, pri hesle *automobilový* a pod. Pôvodcovia spomenutého slovníka túto vec riešili tak, že termín vradili do abecedného poriadku podľa začiatočnej litery prídavného mena, a pod začiatočnú literu podstatného mena ho už nedali.

Materiál, ktorý sa získa buď len takýmto spôsobom, buď aj inými prostriedkami, bude treba prezrieť a v budúcom slovníku ponechať len najdôležitejšie slová. Bude vecou pracovnej techniky, či túto prácu urobia členovia komisie spoločne alebo či podstatnú časť práce (t. j. preskúvanie materiálu a poznámky k jednotlivým heslám) vykoná každý osobitne a na spoločnej schôdzke sa bude rokovať len o prípadných námietkach jednotlivých členov komisie proti navrhovaným termínom.

Keďže členovia komisie sú právnici ešte zpred prevratu, nebude im robiť zvláštne ťažkosti ani vyhľadávanie zodpovedajúcich maďarských výrazov. Ostatne, ak by sa v tomto smere aj vyskytly ťažkosti, nebudú neprekonateľné.

Ide teda o vec dôležitú: o uzákonenie správnej slovenčiny v právnej oblasti. Vzhľadom na kvalitu členov komisie po dokončení slovníka nebude ťažko dosiahnuť pri príslušných činiteľoch úradné uznanie pre túto prácu. A potom bude už poriadok v našej právnickej terminológii.

ROZLIČNOSTI.

Rozpustilý, rozpustilosť-samopašný, samopašnosť. – V spisovnej reči postupne zaniká prídavné meno *samopašný* a ustupuje pred novotvarom „rozpustilý“. Nedávno ešte hovorilo sa len *samopašné dieťa, samopašné dievča*, dnes už počut i „rozpustilé dieťa“. V našej detskej spisbe spomínala sa často *samopaš, samopašnosť*, no od prevratu s úspechom sa prebija „rozpustilosť“. Peter Tvrdý v Slo-

venskom frazeologickom slovníku² odsudzoval slová „rozpustilec, rozpustilý, rozpustilosť“, lebo videl v nich germanizmy (porov. nemecké *ausgelassen-rozpustilý*). So stanoviska správnej slovenčiny spytovať sa musíme, či slovo „rozpustilý“ naozaj potrebujeme. Skutočnosť svedčí o tom, že slovo „rozpustilý“ nemá inakší význam ako *samopašný*, naopak, významove sa úplne kryjú. Keby sa slovo „rozpustilý“ vžilo, je veľmi pravdepodobné, že o krátky čas vymizlo by z literárnej reči slovo *samopašný*. Ale slovenčina by tým nič nezískala, ba poškodilo by ju to, lebo by stratila zas jedno spojivo so slovníkom starších našich autorov. — Správne riešily vec i Pravidlá slovenského pravopisu, v ktorých je heslo *samopaš* (*samopašný, samopašník, samopašníctvo*), no nie „rozpustilosť“.

Na úkor. — V našej dennej tlači začínajú písať *na úkor* namiesto *na škodu*, hoci medzi obidvoma výrazmi je veľký významový rozdiel. Slovo *úkor* značí toľko ako *pohanie, potupa, posmech* (porov. na pr. Pravidlá slk. pravopisu 309), a preto výraz *na úkor* má celkom iné značenie ako *na škodu*. Keď povieme: to je na úkor Slovákov, značí to: na potupu Slovákov. Naša spisovná reč tým len získa, ak budeme rozlišovať *na úkor* a *na škodu*.

Lahnúť popolom. — Toto je neslovenský výraz. Slovák hovorí *chorieť do tla*. V Slovenskej reči (II, 92) upozornili sme už na nesprávnosť výrazu „lahnúť popolom“. No tak sa zdá, že naši novinári nechcú sa rozlúčiť s frázou „dedina lahla popolom“, hoci je celkom isté, že veľmi ťažko by vedeli vysvetliť, prečo má dedina „lahnúť popolom“.

Stáť za niekoho? — Všeobecne sa uznáva, že výraz „stáť za niekoho“ je maďarizmus. Po slovensky správne je takto: *ručiť za niekoho*.

Byť v stave? — Podnes veľmi často možno počuť i čítať: on je v stave to urobiť. Cudzím vplyvom nepokazená slovenčina vyhyba sa výrazu „byť v stave“ a namiesto neho užíva niektoré z týchto slovík: *zdoľať niečo, zmôcť, zvládnuť, zvládať*.

Päť až šesť ľudí. — Veta: „Bolo tam päť až šesť ľudí“ je nesprávna, veď *päť až šesť* značí aj časti medzi celkami päť a šesť. Lenže ľudí nepočítame na časti. Preto správne má byť: *Bolo tam päť, šesť ľudí*, prípadne: *päť alebo šesť ľudí*. — Pravda, na mieste je spojka *až*, keď ide o deliteľné množstvo, na príklad: *Kilo mäsa stojí päť až šesť korún*, lebo môže stáť i 5½ Kčs. — Rozumie sa, že dobrý je výraz so spojkou *až* na príklad v tejto vete: *Bolo tam päť až desať ľudí*.

Adresy. — Na adresách veľmi často vídať, že sa opakujú slová *pán, pani, slečna*, na príklad: Veľactený pán pán X. Y. Takéto opakovanie spomenutých slov je celkom neoprávnené. Pokladáme ho za staromódne a zbytočné. — Pri tejto príležitosti poznamenávame, že so stanoviska praktičnosti je lepšie neskloňovať meno adresáta a názov miesta. Nepíšme: Veľactenému pánu J. Novotnému v Žiline, ale píšme takto: Veľactený pán J. Novotný, Žilina. Takýmto spôsobom obľahčíme prácu na poštách. — Pravda, poznamenať treba, že so stanoviska jazykového žiadalo by sa skloňovať mená i na adresách, no v praxi ujalo sa neskloňovať.

Cena a hodnota. — V ostatnom čase začína sa zanedbávať významový rozdiel medzi slovami *cena* a *hodnota*. Slovo *cena* mali by sme užívať, keď ide o veci hmotné, keď ide naozaj o cenu, na príklad: *predajná cena knihy je 5 Kčs*. Oproti tomu, keď povieme: *hodnota knihy je veľká*, máme na mysli ideálnu hodnotu knihy, a nie jej hmotnú cenu. — Keby sa slovo *cena* šírilo na škodu slova *hodnota*, napokon by celkom zvíťazilo a slovenčina utrpela by na svojom lexikálnom bohatstve.

Záležať. — Sloveso *sálečať* je správne, ale niekedy sa chybné spojuje, na príklad zle je „záležať od niečoho“ namiesto *sálečať na niečom*.

Bážiť, túžiť, dychtiť. — Tieto tri slovesá viažu sa s predložkou *po*: *bažím po niečom, dychtím po niečom, túžim po niečom*. Za vplyv maďarčiny pokladá sa väzba s predložkou *za*: *túžiť za niečím*.

Dopadnúť niekoho. — V našich denných časopisoch ináč už ani nepíšu, ako „vraha dopadli“, „zlodej bol dopadnutý“ a pod., hoci v slovenčine ťažko vysvetliť, prečo *dopadnúť* malo by značiť *chytiť*. Donedávna hovorili sme len takto: *vraha chytili*, alebo: *vraha dochytili*. No a tieto výrazy zbavia aj dnes.

Nové Zámky, novozámocký. — Od slova *záмок* je prídavné meno *zámocký*, a nie „zámsky“, preto správne je *novozámocký*, a nie „novozámsky“, ako píšu sústavne v istom denníku.

Selská jízda? — V slovenskom texte čítali sme „selská jízda“, a bola reč o sedliackej jazde na Slovensku. Po slovensky by sme povedali *sedliacka jazda*, veď slovo *jazda* je známe v spisovnej reči a potrebné v odbornej terminológii. Poznamenať treba, že niet námietok ani proti slovám *jazdec, jazdiť*, hoci sloveso *jazdiť* užívame len v odbornej reči.

Držať reč-mať reč. — Milovníci dobrej slovenčiny už od čias

Sama Czambla broja proti výrazu „držať reč“ a žiadajú namiesto neho hovoriť a písať *mať reč*, prípadne *rečniť*.

Ministerpredseda. — Túto novú složeninu vymysleli si nedávno, hoci podľa princípov našej reči takýmto neorganickým složeninám mali by sme sa vyhýbať. Odporúčame ostať pri výraze *ministerský predseda*.

Učiniť-urobiť. — Sloveso učiniť nie je známe v ľudovej reči, ba aj spisovatelia píšu len *urobiť*. Všetci poznáme tieto frázy: *Urobím to. Urobiť niekoho šťastným*. Tvrdého Slovenský frazeologický slovník má heslo: učiniť = *urobiť, spraviť*. Pravidlá slk. pravopisu uvádzajú slová *účin, účinný, účinok*, no niet v nich slovesa „učiniť“, z čoho možno usudzovať, že toto sloveso nepokladajú za slovenské. — Namiesto „učiniť“ píšme *urobiť, spraviť*.

Črievica, črievička. — V češtine slovo střevíc je mužského rodu, v slovenčine máme slovo ženského rodu *črievica*, ktoré sa obyčajne užíva v množnom čísle a v zdrobnelom tvare *črievičky*.

Fľak-škvrna. — V kuchynskej reči užíva sa podnes slovo „fľak“, hoci naši spisovatelia píšu len *škvrna* (zdrobnele *škvrnka*). — Už vyše sto rokov badať snahu vylúčiť zbytočné nemecké slová z hovorovej mestskej slovenčiny, preto dobre by bolo, keby sme odstránili aj slovo „fľak“, ktoré nepotrebujeme.

Hrôza. — Slovo *hrôza* dostalo sa do spisovnej slovenčiny z češtiny, priam tak aj slová *vôbec* a *dôvod*. Pred deväťdesiatimi rokmi vyslovovalo sa „vúbec, dúvod, hrúza“, a iba časom nadobudla vrch výslovnosť *vôbec* a *dôvod*; no pri slove *hrôza* ostalo kolísanie, lebo hovoríme *hrúza* i *hrôza*. Ján Hollý písal *hrôza*. Vývin spisovnej reči ukazuje, že prednosť treba dať výslovnosti s *ô*, teda vyslovovať máme *hrôza*, a nie *hrúza*.

Vzdor zákazu. — Slovo vzdor nepatrí medzi predložky, preto namiesto výrazu „vzdor zákazu“ máme písať *proti zákazu*: Urobil to proti zákazu, nie „vzdor zákazu“.

Miestopredseda-podpredseda. — Podľa možnosti vyhýbame sa složeným slovám, ktorých prvú časť tvorí slovo *miesto*, a radšej upotrebíme slovo s predponou *pod-*. Podľa tejto zásady správne je *podpredseda, podpredsedníčka*, a nie „miestopredseda, miestopredsedníčka“. Kde takáto náhrada nie je dosť dobre možná, tam si vypomáhame opisom, na príklad: *náместný starosta*, hoci niet dôvodu, prečo by sme nemali prijať slovo *podstarosta* (zle: miestostarosta). — Na túto vec osobitne upozorňujeme, lebo ustavične pribúdajú složeniny so slovom *miesto*.

Mozog. — Píšeme *mozog*, vyslovujeme *modzog*. Rozumie sa, že zásada písať slová podľa výslovnosti mala by sa uplatniť aj pri slove *mozog*, no je tu istá ťažkosť, lebo odborná terminológia potrebuje aj umelé zdrobnelé slovo *mozoček*, ktoré vyslovujeme tak, ako ho píšeme. Aby sa zachovala súvislosť medzi slovom *mozog* a *mozoček*, musíme písať *mozog*, hoci vyslovujeme *modzog*.

Vojvoda-vojvodca. — Vojvoda je šľachtický titul, proti tomu vojvodcom rozumieme náčelníka vojska, ktorý nemusí byť šľachticom.

Spoliehať sa. — V našich denných časopisoch píš „spoliehať na niekoho“, vynechávajú zvrtné zámeno *sa*, čo je rozhodne nesprávne, lebo po slovensky je vždy len *spoliehať sa na niekoho*, *spoliehať sa na niekoho*, lež nikdy „spoliehať na niekoho“.

Ten, tá, to. — Nemecký vplyv konšatovali pri užívaní ukazovacieho zámena *ten* (*tá, to*) už aj starší gramatikári slovenskí, z ktorých najmä Samo Czambel uverejnil v svojej Rukováti celkom presné pravidlá o ukazovacom zámene *ten*. — Keď porovnáme vety *Človek nevie, čo má robiť* a *Ten človek nevie, čo má robiť*, hneď jasne vidíme ukazovaciu funkciu zámena *ten*, ktoré je na mieste len tam, kde sa na niečo skutočne ukazuje, prípadne užijeme ho vtedy, keď aspoň v myslí si môžeme predstaviť istú osobu alebo vec. Správne sú teda tieto vety: Vie ten, od čoho muchy dochnú. Tá hneď vie, o čom je reč.

Podľa Czambla a podľa doterajšieho dobrého úzu ukazovacie zámeno *ten* nemáme klásť miesto osobného zámena. Czambel o veci píše toto: „Nepíš: Nahováral svoju ženu, pokiaľ mu *táto* nesľúbila (stačí: pokiaľ mu nesľúbila). Zatiaľ bil chlapca, pokiaľ mu *tento* nezamdlel (stačí: pokiaľ mu nezamdlel). Dotiaľ podtínal strom, pokiaľ sa mu *tento* nesvalil... (stačí: pokiaľ sa mu nesvalil). Oral jedným koňom, pokiaľ mu *tento* vládval... (stačí: pokiaľ mu vládval). Spúšťal sa po povraze, pokým mu *tento* trval (stačí: pokým mu trval). — Niektorí preto užívajú nemiestne ukazovacie zámeno, lebo chcú vyhnúť dvojsmyslu. Príklady: Popošiel brehom, aby videl, či je dost silný. Kto či je dost silný? Breh? Alebo ten, ktorý brehom popošiel? Pisateľ zdokonalí teda vetu po nemecky takto: Popošiel brehom, aby videl, či je *tento* dost silný. V takýchto prípadoch treba klásť osobné zámeno alebo zopakovať slovo. Píš teda, aby si písal zreteľne a predsa správne, takto: Popošiel brehom, aby videl, či je *breh* dost silný. Podobne píš: Pochytil zákon a čítal z *neho* (miesto nesprávneho „z tohoto“). Vyšiel na kancel a rečnil s *neho* (miesto „s tohoto“). Boly voľby, a *ony* (miesto „tieto“) zle sa pre mňa skon-

čily. Tesár vyšiel na dach, aby *ho* (miesto „tento“) pobil. — Drevená a slovenčine cudzia by bola i reč: Pochytil zákon a čítal *z tohože* (miesto správneho *z neho*). Vyšiel na kancel a rečnil *s tohože* (miesto správneho *s neho*). Boly voľby, a *tieže* (miesto správneho *ony*) zle sa pre mňa skončili.“

Napokon treba vedieť, že ukazovacie zámeno nemá byť pri superlatíve prídavných mien. Czambel učí: „*ten* najkrajší, *ten* najtuhší, vybrali si *tú* najťažšiu úlohu. To je prejímanie nemeckého člena. Po slovensky hovoríme: najkrajší, najtuhší, vybrali si najťažšiu úlohu. Ak superlatív vyžaduje ešte zvláštneho dôrazu, Slovák povie: *čo* najťažšiu úlohu.“

Čo-ako. — Slovko *čo* neznačí nikdy *ako*. Nesprávne je: Prišiel k nám *čo* učiteľ. Správne: Prišiel k nám *ako* učiteľ. — Jeho brat je známy *ako* dobrý človek, nie: *čo* dobrý človek. Preto nesprávne je aj: Ctíme si *ho čo* ochrancu. Správne: Ctíme si *ho ako* ochrancu.

Kázeň-disciplína. — Popri slove *disciplína* začína sa vžívať i *kázeň*. V Pravidlách slovenského pravopisu je heslo *disciplína* bez uvedenia synonymného tvaru, pri hesle *kázeň* niet vysvetlenia. V doterajšom spisovnom úze najčastejšie sa užíva slovo *disciplína*, takže nové slovo *kázeň* ťažko sa pri ňom uplatní.

Akciová spoločnosť? — V Slovenskej reči častejšie sme hovorili o tom, že každý spisovný jazyk vyhýba sa podľa možnosti zbytočným cudzím slovám. V slovenčine už v predošlom storočí vžíly sa výrazy *účastinársky spolok*, *účastinárska spoločnosť* (skratka *úč. sp.*). Namiesto cudzieho slova „akcionár“ vžílo sa slovo *účastinár*. Tento stav nenačím rušiť. Preto nemôžeme odporúčať novú snahu uvádzať do obchodnej reči slová *akciový*, *akcionár*, *akcionársky*. Po slovensky je len takto: *akciový* = *účastinný*, *akcionársky* = *účastinársky*.

Zatýmny-dočasný. — Pred niekoľkými dňami znova sme čítali v novinách úradnú zvesť, že pán N. stal sa „zatýmny správcom“, hoci v slovenčine niet slova „zatýmny“. Niet ho ani v Pravidlách slov. pravopisu, v ktorých najdete len pôvodné slovenské slovo *dočasný*. Dobré po slovensky môže byť len takto: *dočasný správca*, *dočasný profesor*, a nie ako píšú v úradných prípisoch a dekrétach: „zatýmny správca, zatýmny profesor“.

Bezpredmetný, bezdôvodný. — V slovenčine sú veľmi časté prídavné mená s predponou *bez-*, na príklad od slova *ohľad* máme *bezohľadný*, od slova *oko* je *bezočivý*. Priam tak ústrojnosti nášho jazyka sa neprieči ani slovo *bezdôvodný* (od *dôvod*), pravdaže, potom nebude zlé ani slovo *bezpredmetný*, a to tým skôr, že slová *bezdô-*

vodný a *bezpredmetný* nevyhnutne potrebujeme v administratívnej a právnickej terminológii.

Náhliť sa, ponáhľať sa. — Aj pri týchto slovesách zanedbáva sa zvrtné zámeno. Už aj v hovorovej reči počuť „náhlime do roboty“ namiesto *náhlime sa*. Je to naozaj prekvapujúce, ako často sa zanedbáva zvrtné zámeno *sa*. Kto by študoval túto vec, našiel by veľa dokladov v novinách a v dennom úze vzdelaných vrstiev.

Odsúdiť k smrti-odsúdiť na smrť. — Na otázku *na čo* musí byť väzba s predložkou *na*, preto nesprávny je výraz „odsúdiť k smrti“ namiesto *odsúdiť na smrť*.

Chlapček-chapček. — V zdobňovacej prípony *-ček* nemá byť *o*. Správne je *starček, chlapček, synček, hrnček* a pod., a nie „starčok, chlapčok, synčok, hrnčok“ a pod. Tvary s príponou *-ček* sú najmä v pohronských nárečiach. Pôvodne uplatňovali sa v štúrovskej slovenčine, no od začiatku tretej tretiny 19. storočia začali prevládať v spisovnej reči tvary na *-ček*. Stalo sa tak vplyvom turčianskych nárečí.

Švábka-zemiaky. — V jednotlivých nárečiach zemiaky majú rozličné názvy, no pre spisovnú reč súci názov je len *zemiak* (mn. č. *zemiaky*). „Švábku“ v spisovnej reči nepotrebujeme.

Bulharčina. — Ak sa meno príslušníka národa končí na *-r*, názov jeho reči má príponu *-čina*, na pr.: *Ir, irčina; Bulhar, bulharčina; Tatár, tatárčina* a pod.

Jeden. — Číslovka *jeden* býva pred podstatným menom len vtedy, keď chceme označiť presný počet, na príklad: Bol tam len jeden človek. V tejto vete sme zdôraznili, že ide len o jedného človeka. — Ináč, keď nechceme zdôrazniť číslovku *jeden*, nepíšeme ju, na príklad: Na ulici stretol som človeka, ktorý hľadal stratené peniaze. V tejto vete jednotné číslo slova človek úplne stačí, takže netreba upotrebiť číslovku *jeden*. — Samo Czambel v Rukováti (§ 203) hovorí o veci toto: „Kde nejde o číslovkový smysel, tam neklad číslu *jeden*. Píš: *isté* dieťa to povedalo (miesto „jedno“), *istý* žobrák ma prosil... (miesto „jeden“), vykonal mi *istú* službu (miesto „jednu“) a pod. Ak užiješ v takýchto prípadoch číslovku *jeden*, vetá má inakší smysel! Miesto *istý* môžeš povedať *akýsi*: toto je slovenskejšie. Významový rozdiel medzi *istý* a *akýsi* je len zdanlivý.“ — V nasledujúcom odseku Czambel potom poučuje, že nemáme hovoriť a písať *jeden*, kde podstatné meno je v jednotnom čísle. Zle je teda: daj mi *jeden* liter vína, zjedol *jeden* košík hrúšiek, daj mi za *jednu* hrst hrachu a pod. — Pravda, ani Czambel

nemá námietky proti tomu, ak sa užije číslovka *jeden*, keď chceme dôrazne poukázať na číselnú platnosť. Podľa toho správne sú vety: je toho len do jednej hrsti, jedným okom to vidím, jedna lastovička neprivábi leto a pod.

Jeden-druhý. — U Czambla stretáme sa s dobrým poučením o výraze *jeden-druhý*. Czambel píše: „Dobre sa povie: našiel sa *jeden-druhý*, ktorému sa to nepáčilo, t. j. jeden, druhý, tretí atď. zpomedzi veľa. Alebo: počul som *jedno-druhý*, t. j. jedno, druhé, tretie atď. zpomedzi veľa. Táto slúčenina je správna len práve v takýchto prípadoch. Naproti tomu *jeden-druhý* nesprávne sa upotrebuje namiesto prostej väzby so zvratnými zámenami: povedali jeden druhému (správne: povedali si), priatelia sa jeden s druhým (správne: priatelia sa so sebou), opustili jeden druhého (správne: opustili sa), neublížia jeden druhému (správne: neublížia si), radi majú jeden druhého (správne: radi sa majú), neodpustia jeden druhému (správne: neodpustia si) a pod. Nesprávne je *jeden-druhý* aj v takýchto prípadoch v smysle toho, čo sme povedali vyššie o slove *jeden*: prestupoval s *jednej* nohy na *druhú* (správne: prestupoval s nohy na nohu), žobral z jedného domu do druhého (správne: žobral z domu do domu), premáva sa s jedného miesta na druhé (správne: s miesta na miesto), chodí s jednej strany na druhú (správne: so strany na stranu), obracia sa s jedného boka na druhý (správne: s boka na bok).“

Jedná sa mu o život. — Táto veta je neslovenská, lebo sloveso „jednať sa“ nemáva taký význam, ako má v tejto vete. Správne po slovensky je takto: *ide mu o život*.

Kníhväzač-knihár. — Odpoveď čitateľovi. Správne je *knihár*, *knihárstvo*, nie „kníhväzač, kníhväzačstvo“. Viacej o tom v Slovenskej reči, ročník III, str. 19.

Kopaná. — Sme rozhodne proti tomuto slovu, lebo je zbytočné. Nám stačí *futbal*. A potom: ako by sme povedali *futbalista*, *futbalový klub*, keby sme nahradili slovo futbal slovom kopaná?

Omluvenka? — O tomto slove obšírnejšie už písal v Slovenskej reči prof. dr. J. Martinka, ktorý hľadá na vec takto: Slovo „omluvenka“ vtrúsilo sa len novšie do slovenčiny, ale pričinením školy a spolkov už sa hodne rozšírilo. Škoda. Nenačím ho. *Omluvenka* je neslovenské slovo pre svoju podobu a pre svoj obsah. Slovenčina vyhýba slovám, utvoreným príponou *-enka*, ako: *dovolenka*, *podobenka*, *vstupenka*, *potvrdenka* a pod., ktoré sú v slovenčine novým a neprispôsobeným prínosom. — Cudzím slovom je *omluvenka* i pre svoj obsah, ak sa mu dáva význam výhovorky. Tak je to aj so slo-

vesom *omlúviť, omlúvať*, ak sa mu pridáva význam vyhovoriť, vyhovárať. *Omlúviť, omlúvať*, ako slovenské slová sú kondifikované v smysle ohovárať (calumniare) od Bernolákovho slovníka, teda od slovníka západnej slovenčiny, až po Kálalov Slovenský slovník. V nábožných knihách, počnúc tými, ktoré jezuiti napísali západným nárečím, až po dnešné, nachodíme *omlúvať niekoho* a dôraznejšie *pomlúvať* v smysle *ohovárať* a či na cti utŕhať. V ľudovej reči, tam kde žije slovo *mluviť* vo význame *hovoriť*, žijú aj slová *omlúviť, omlúvať* vo význame *ohovoriť, ohovárať*. Keby slovo *omlúvať* znamenalo raz *ohovárať*, inokedy *vyhovárať*, stály by obidva významy dvojznačného slova v takomto príkrom protiklade, že by sa to pričilo rečovej logike. *Omlúvať* neznamená v slovenčine *vyhovárať* (excusare), ale ani v iných slovanských jazykoch okrem českého.

Hovor teda a piš: *vyhovárať* (česky omlouvati; entschuldigen, mentegetni, excusare), *vyhovoriť* (č. omluviti), *výhovorka* (č. omluva). Miesto *omluvenka* musí sa užívať slovo *ospravedlnenie*, hoci sa významove celkom nekryje s českým *omluvenka*.

Dovažok-dôvažok. — Pravidlá slovenského pravopisu uvádzajú dvojtvár *dovažok* i *dôvažok*. Ak máme si vybrať z týchto dvoch slov jedno, prednosť musíme dať slovu *dôvažok*, lebo v takomto tvare žije v živej reči na strednom Slovensku.

Zavrhnúť, zavrhnutý. — Od slovesa *opovrhnuť* máme prídavné meno *opovrhnutý*, a nie „opovržený“. Priam tak od slovesa *zavrhnúť* je len *zavrhnutý*, a nie „zavržený“, ako často vídať v našich denníkoch.

Cirkus, gen. cirkusu. — Pri slove *cirkus* Pravidlá slk. pravopisu uvádzajú dvojtvary v skloňovaní. Vraj dobre je cirkusu aj „cirku“. No v živej reči slovenskej i v skloňovaní sú iba tvary širšie. Skloňujme takto: cirkus, do cirkusu, k cirkusu, v cirkuse, s cirkusom; cirkusy (nie „cirky“!), z cirkusov, k cirkusom, o cirkusoch, s cirkusmi. — Kratšie tvary sú neživé, a preto nemajú miesta ani v spisovnej slovenčine.

Gymnaziá, lyceá. — Cudzie slová na *-ium, -eum, -uum* majú v množnom čísle dlhú príponu *á*: gymnaziá, lyceá; gymnaziám, lyceám; o gymnaziách, o lyceách. Tak písať kážu aj Pravidlá slk. pravopisu, a jednako podnes píše sa aj „gymnázia, o gymnáziach“. V tejto veci mohol by byť už raz poriadok.

Za redakciu zodpovedá Henrich Bartek.
Vydanie Matice slovenskej v Turčianskom Sv. Martine.
Tlačil Kníhtlačiarsky úč. spol. v Turčianskom Sv. Martine.